

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

MEMÒRIES

VOL. I - FASC. 4

J. DE C. SERRA-RÀFOLS

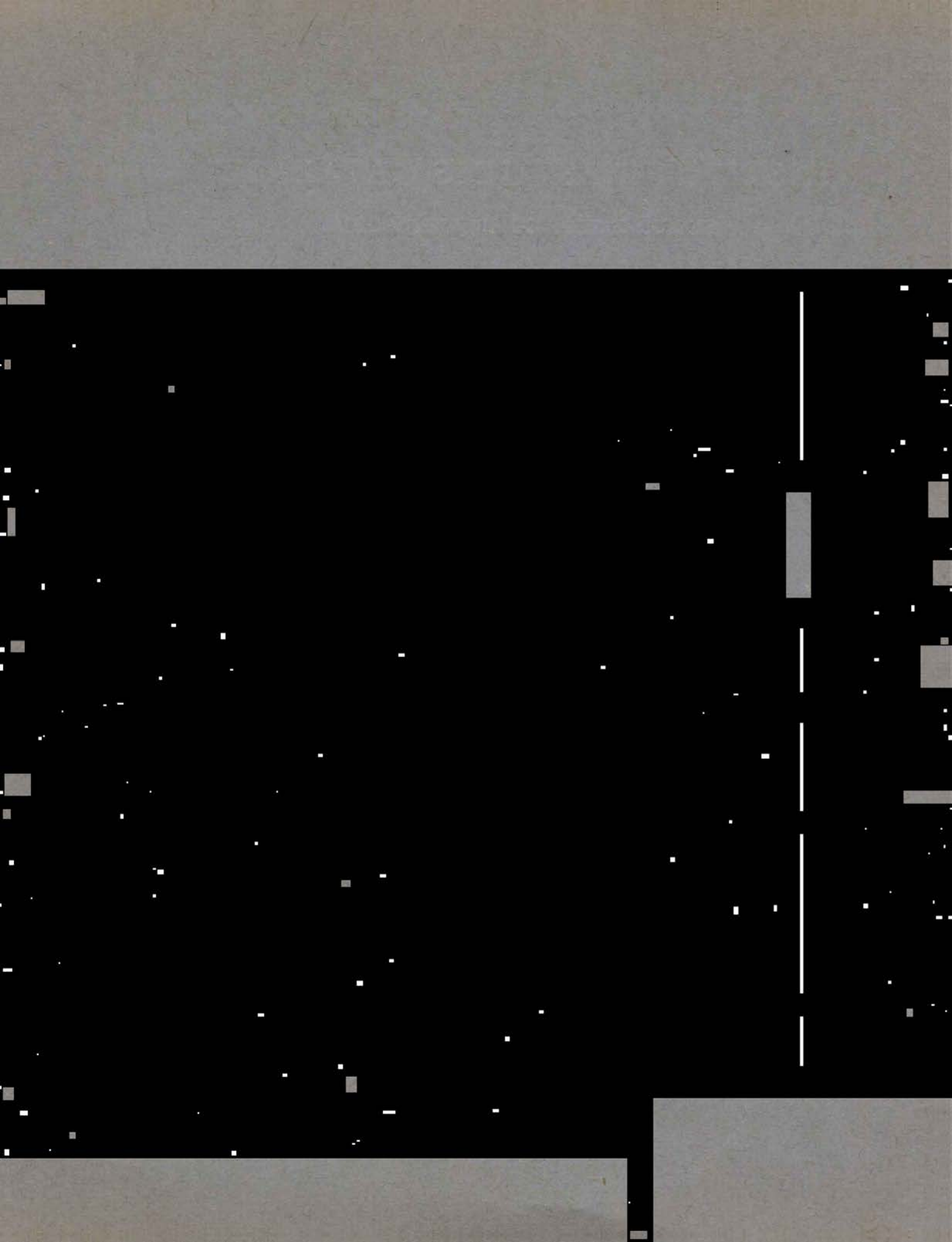
FORMA CONVENTVS TARRACONENSIS

I. BAETULO-BLANDA

PUBLICAT A DESPESES DE LA
INSTITUCIÓ PATXOT

BARCELONA

1928

FORMA CONVENTUS TARRACONENSIS

1. BAETULO-BLANDA

per

J. DE C. SERRA-RÁFOLS

I. E. C. — MEMÓRIES SEC. HIST. - ARQ. — I-24

This One

DG4B-69U-6P01

L'any 1919 la *Union Académique Internationale* en la seva reunió celebrada a Brussel·les va prendre en consideració la moció presentada en nom de la *R. Accademia dei Lincei* de Roma, pel Senador R. Lanciani, de realitzar un aplec de materials que servissin per aixecar la Carta Arqueològica del món romà. Aquesta obra, que per les seves proporcions sols podia ésser fruit d'una col·laboració internacional, ha estat anomenada *FORMA ORBIS ROMANI* i a ella es va adherir l'Institut d'Estudis Catalans tot seguit que entrà a formar part de la U. A. I. La nostra tasca es circumscriu ara com ara, a redactar la part de la *Forma* referent a Catalunya o, més exactament, al *CONVENTVS TARRACONENSIS*. Tal és l'origen de l'obra que s'inicia amb aquest fascicle.

L'objecte de la *FORMA ORBIS ROMANI* és donar una visió general del món antic en l'època del desenrotllament i predomini de la civilització romana, al mateix temps que aixecar una carta del món romà en la qual figurin els llocs on han estat trobades restes importants d'aquella època.

La primera dificultat que s'esqueia era la delimitació de l'època romana, tant pel seu principi com per la seva fi. L'obra realitzada per la *Unione Accademica Nazionale* italiana amb la *Forma Italiae*, és la que ens ha servit de model per ésser ella qui més endavant ha portat els treballs, i per l'exemplaritat d'aquests. Comprèn el seu plan no sols les troballes específicament romanes, sinó les prehistòriques, des de la més remota antiguitat, i a més aquelles grans construccions o restes medievals que venen a indicar per la

llur situació i disposició, una herència directa de l'època romana. Nosaltres hem modificat quelcom aquest plan, tot i respectar les seves línies essencials. En primer lloc hem segregat del cos de l'obra, per portar-les a una introducció que precedirà cada fascicle, les troballes prehistòriques de data anterior a la ibèrica. Ens ha fet prendre aquest determini, la diferència del nostre cas en relació amb el d'Itàlia: mentre allà les troballes romanes o directament enllaçades amb elles, formen un conjunt molt superior, pel nombre i la importància, al constituït per les restes prehistòriques, a Catalunya en moltes comarques esdevé tot el contrari, degut en part a una diferència en l'estudi de les èpoques respectives. Així, doncs, de seguir exactament el plan adoptat pels italians, en gran part del nostre país el predomini de les troballes prehistòriques (per altra banda fruit de períodes i cultures molt heterogènies) hauria enfosquit la visió que es pretenia obtenir de les restes romanes.

De totes maneres les troballes d'època i cultura ibèriques que representen l'estat del nostre territori en el moment de l'ocupació romana i que en la seva major part corresponen al segle III a. de J. C. han estat incloses amb les d'època romana posterior, la situació de les quals expliquen i amb les quals tenen relació directa i evident, ja que no hi ha res més equivocat com creure que la romanització significa un canvi de la població o la invasió d'un poble. Al contrari, estem profundament convençuts que la constitució ètnica dels pobles habitants de tota la Península en general, va sofrir una variació mínima amb la romanització, en forma que l'aportació antropològica dels colonitzadors podria ésser negligida quasi per tot arreu. Així, doncs, les troballes ibèriques són equiparades amb les romanes i ja des d'aquest primer fascicle es podrà comprendre la utilitat d'aquest determini.

Pel que fa al final de l'època romana hem cregut en primer lloc que totes les restes paleo-cristianes tenen un lloc en la FORMA, i fins creiem cal incloure-hi les del període visigòtic. Per contra totes les posteriors, o sigui les romàniques, queden separades per un notable *hiatus* cultural i cronològic que les fa caure fora de l'abast de l'obra començada.

En el pla general d'aquesta, l'aspecte artístic dels monuments és secundari; els restes d'una vil·la o d'un forn ceràmic, encara que no tinguin cap element artístic, són de major interès que altres troballes de més vàlua

estètica, però que no aporten elements per indicar la distribució i vida de la població. Aquests elements: estàtues, joies, objectes d'art mobiliari i àdhuc moltes inscripcions, més que per altra cosa interessen en quant demostren un nucli de població rica o l'existència d'un temple o d'una casa luxosa.

La FORMA ORBIS ROMANI no vol ésser de cap manera una sèrie de monografies locals o comarcals, sinó més aviat l'explicació de la futura carta del món romà. Les descripcions de les troballes i monuments seran suscintes i objectives, les restes que tinguin un interès topogràfic i de situació per fer-nos comprendre la distribució dels habitants (cases, cementiris, camins, etc.) seran per nosaltres les que mereixin una major atenció, i tot ço que es refereixi a llur situació serà objecte d'una cura especial. Es publicaran els plànols de detall i les fotografies que calguin per a llur coneixement exacte, i no cal dir que hi acompanyarà la bibliografia completa. Les inscripcions publicades en el *Corpus Inscriptionum Latinarum* no seran publicades de nou: sols es farà la referència al número que tinguin en aquella obra. Així mateix es prescindirà de tota la bibliografia referent a les inscripcions, ja recollida per Hübner. Sempre que sigui possible s'identificaran els llocs amb les cites dels autors antics o dels itineraris fugint de les moltes fantasies que en aquest terreny s'han fet.

Un defecte inicial de la FORMA ORBIS ROMANI és que no s'hagi pogut arribar a una unitat de presentació externa en tots els països que hi col·laboren, l'ideal hauria estat una absoluta unitat de tipografia, de format, de distribució interna; però diferents circumstàncies han impedit la seva realització en la forma que hauríem desitjat.

Respecte a nosaltres, hem topat amb la manca de cartes topogràfiques que compreguin tot el nostre territori, representat a una escala i amb procediments uniformes. Així és que la carta que donem no pot ésser considerada més que com a provisional, i el día de demà, caldrà substituir-la per una de definitiva en la qual hom haurà de resoldre nombrosos problemes, però a això ha de precedir forçosament l'acabament d'un dels mapes en curs de publicació.

* * *

El primer fascicle de la *FORMA ORBIS ROMANI* referent a Catalunya, està dedicat a la comarca de Badalona a Blanes, que no és certament de les més riques en troballes antigues. Comarca sense cap vella ciutat d'il·lustre història i sense grans monuments, ofereix amb tot un extraordinari interès per haver-hi alguns nuclis ibèrics i romans molt ben delimitats i que ens ofereixen un exemple del desenrotllament de la població en les dues èpoques. El fet de tenir ja aplegats en dues monografies notables una bona quantitat de dades interessants i el poder-n'hi adjuntar moltes altres d'inèdites és ço que va decidir l'INSTITUT a començar per ella la redacció de la *FORMA*.

En aquest primer fascicle que ens ha estat encomanat, han col·laborat principalment els Srs. Josep Puig i Cadafalch, Josep Colomines Roca, Anton Marfà i Serra, Marian Ribes (en especial en la part referent a Burriac i Mataró), Ignasi Mayol, Ricard Martín Alberó, Josep M.ª Cunill i Josep M.ª Gudiol i Ricart. Cal encara agrair elements aportats per moltes altres persones, entre elles els Srs. Pere Coromines, i Josep Femades.

Les monografies de Josep Pellicer i Pagès sobre Iluro i de Gayetà Soler sobre Badalona que hem al·ludit abans, han estat especialment útils, i en elogi d'aquests erudits del passat segle, hem de remarcar que una i altra tenen encara un valor d'actualitat, malgrat els anys transcorreguts.

Quant a la lectura de les inscripcions, ens servim sempre de la que dóna Hübner en el *C. I. L.* Finalment, cal consignar que s'han realitzat nombre d'excursions i visites per recollir dades per a la redacció i la il·lustració.

SIGNES CONVENCIONALS

- Estació prehistòrica indeterminada.
- Sepultura prehistòrica d'inhumació (en fossa).
- » » d'incineració.
- Sepulcre megalític.
- Estació ibèrica indeterminada.
- Poblament pre-romà (ibèric).
- Sepultura ibèrica.
- Restes romanes indeterminades.
- Vil·la romana.
- Mosaic romà.
- Sepultures romanes sencillas (de teules, en fossa, etc.).
- Forn de ceràmica romana.
- Inscripció en una roca.
- Camí romà.
- Pedra miliària.
- Lloc d'un temple (encara que quedin poques restes arquitectòniques), revelat per la presència d'ares a divinitats, etc.
- Torre romana isolada.
- Castre romà.

BIBLIOGRAFIA

- ALBERTINI (EUGÈNE): *Sculptures Antiques du Conventus Tarraconensis. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, IV, 1911-12, pp. 323-474.
- BOSCH GIMPERA (P.): *Assaig de reconstitució de l'Etnologia de Catalunya. Discurs d'ingrés a la Real Academia de Buenas Letras.* — Barcelona, 1922.
- BOSCH GIMPERA (P.): *Dos vasos de la primera edat del ferro trobats a Argentona. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, V, 1913-14, «Crònica», pp. 80-83.
- BOSCH GIMPERA (P.): *El donatiu de Puig Castellar, per D. Ferran de Sagarra, a l'Institut d'Estudis Catalans. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, VI, 1915-20, pp. 593-596.
- BOSCH GIMPERA (P.): *Necròpolis de Sant Genís de Vilassar. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, V, 1913-14, «Crònica», pp. 70-74.
- BOSCH GIMPERA (P.): *Prehistòria Catalana*, vol. XVI de l'Enciclopèdia Catalana. — Barcelona, Editorial Catalana, 1919.
- BOTET I SISÓ (JOAQUIM): *Les Monedes Catalanes*, vol. I. — Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, any 1908.
- CARRERAS CANDI: *Excursió als orígens de la riera d'Argentona. Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, vol. XIII, 1903, pp. 241-251.
- C(SADES) I G(RAMATXES): *Estació pre-romana a Santa Coloma de Gramanet. Revista de la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa*, vol. IV, 1903-1905, pp. 627-8.
- CASAUS (P.): *Nuevas observaciones para la historia de Aragón, Navarra y Catalunya.* — Barcelona, Vda. Pla, 1829.
- DELGADO (ANTONIO): *Nuevo método de clasificación de las medallas autónomas de España*, vol. III. — Sevilla, Imp. Izquierdo, 1876.
- DURAN I SAMPERE (A.): *Un nou sepulcre a Sant Genís de Vilassar. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, VI, 1915-20, pp. 466-467.
- Excursió col·lectiva a Badalona. Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana*, vol. I, 1878-79, pp. 141-3 i 153-6.
- Excursió a Badalona. L'Excursionista. Butlletí de l'Associació Catalanista d'excursions científiques*, vol. I, 1878-81, pp. 29-31.
- F(ITA) F(IDEL): *Nueva inscripción ibérica. Boletín de la Real Academia de la Historia*, vol. XLVI, 1905, p. 176.
- GOMIS (CELS): *Provincia de Barcelona*, vol. de la *Geografía general de Catalunya*, dirigida per CARRERAS CANDI. — Barcelona, A. Martín, s. d.

- GUDIOL I CUNILL (J.): *Arqueologia Sagrada catalana*, 2.ª edició. — Vich, Tip. Balmesiana, 1928.
- HEISS (ALOÏS): *Description générale des monnaies antiques de l'Espagne*. — Paris, Impr. Nationale, 1870.
- HÜBNER: *Inscriptiones Hispaniae Latinae*, vol. II del *Corpus Inscriptionum Latinarum*.—Berlín, 1869.
- LABORDE: *Voyage pittoresque et historique de l'Espagne*, vol. I. — París, 1806.
- MARTÍN ALBERÓ (R.): *Relíquies. El Eco de Badalona* del 12 de novembre de 1927.
- MASPONS I CAMARASA: *Agricultura* en el vol. «Catalunya» de la *Geografia general de Catalunya*, dirigida per CARRERAS CANDI. — Barcelona, A. Martín, s. d.
- PADRÓS (JOAN): *Les restes romanes de Badalona. La Veu de Catalunya* de 8 de juny de 1927.
- PADRÓS (JOAN): *Troballes romanes de Badalona. Aubada de Badalona*, n.º 487, 7 de maig de 1927.
- PELLICER Y PAGÉS (JOSÉ M.ª): *Estudios histórico-arqueológicos sobre Iluro*. — Mataró, Tip. Horta, 1887.
Vegi's la Bibliografia de treballs de caràcter local que conté aquest llibre.
- PELLICER I PAGÉS (JOSEP M.ª): *Troballes arqueològiques. La Il·lustració Llevantina*, any I, 1900, pp. 47-48.
- PERICOT (LUÍS): *La Civilización megalítica catalana y la cultura pirenaica*. — Universidad de Barcelona, Facultad de Filosofía y Letras, 1925.
- PIJON (J.): *Una estació pre-romana en Catalunya. Hojas Selectas*, 1906, pp. 483-492.
- PUIG I CADAVALCH (J.), FALGUERA (ANTONI DE), GODAY I CASALS (J.): *L'arquitectura romànica a Catalunya*, vol. I. — Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1909.
- PUJOL Y CAMPS (CELESTINO): *El dinero ibérico de Iluro*, en: PELLICER, *Iluro*, pp. 199-208.
- RIBES (JOAN): *El poblal ibèric de Ildure*, en el *Pensament Marià*, de Mataró. n.º 649.
- RIBES (MARIAN): *Topografia ibèrica i romana de nostra comarca. Diari de Mataró*, de 26 de juliol de 1928.
- RUBIO DE LA SERNA (JUAN): *Los primeros habitantes de España según la historia y según la arqueología*. Discurso de recepción en la Real Academia de Buenas Letras. — Barcelona, 1904.
- RUBIO DE LA SERNA (JUAN): *Noticia de una necrópolis ante-romana descubierta en Cabrera de Mataró (Barcelona) en 1881*. Cuaderno complementario del volumen XI de las *Memorias de la Real Academia de la Historia*. — Madrid, 1888.
- SAGARRA (F. DE): *Descubrimientos arqueológicos en Puig Castellar. Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, vol. III, 1906, pp. 88-91, 160-165 i 233-237.
- SCHULTEN (A.): *Hispania*. Trad. espanyola de P. BOSCH GIMPERA i M. ARTIGAS-FERRANDO. — Barcelona, Tip. Acadèmica, 1920.
- SCHULTEN (A.) y BOSCH GIMPERA (P.): *Fontes Hispaniae Antiquae*, publicades bajo los auspicios y a expensas de la Universidad de Barcelona. Fascículo I: *Avieno - Ora maritima*. — Barcelona, Libr. de A. Bosch; Berlín, Weidmannsche Buchhandlung, 1922.
- SERRA-RÀFOLS (JOSEP DE C.): *La Col·lecció Rubio de la Serna al Museu de Barcelona. Gasetta de les Arts*, n.º 54, 1.er agost 1926.
- SOLER (GAYETÀ): *Badalona. Monografia històrica-arqueològica*. — Barcelona, Giró, 1890.
- SOLER (GAYETÀ): *La Veu de Montserrat*, any 1885, pp. 275 i 282.
- VIVES Y ESCUDERO (ANTONIO): *La Moneda Hispànica*, vol. II. — Madrid, Real Academia de la Historia, 1924.
- ZOBEL (JACOBO): *Estudio histórico de la moneda española desde su origen hasta el Imperio Romano*. — Madrid, Imp. Zaragoza, 1878-80.

El territori comprès entre el Besòs i el Tordera forma una certa unitat geogràfica, i s'hi pot agregar el petit districte de Blanes, situat a l'altra banda d'aquest riu, però que participa del mateix caràcter. Més enllà la muntanya s'acosta al mar, i comença, es pot dir, des de la vila de Lloret de Mar, i encara quelcom abans, una regió d'una fisonomia diferent. En aquesta petita comarca, limitada per una banda pel mar en tota la seva longitud, la costa és baixa i sorrenca: no hi ha en tota ella cap port natural, ni cap lloc que sigui fàcil de convertir, sense obres de fàbrica importants, en refugi de les embarcacions. Cap accident notable no trenca la seva uniformitat, sols en alguns llocs la serralada s'avança vers la mar en forma de petits promontoris rocosos que, vistos des d'una nau, criden poc l'atenció i entre els quals el més conegut és el de Montgat, en la part més pròxima a Barcelona.

Per l'interior s'exten una ampla serralada de constitució granítica que, més que un límit, és part integrant de la comarca, de la qual ocupa la major extensió. Aquesta serra no és notable ni per l'alçada dels seus cims (en general 400 a 500 metres sobre el nivell del mar) ni per tenir llocs de pas difícil ni turons inacessibles. Més aviat es presenta com una sèrie d'ondulacions relativament suaus, entre les quals, en forma de barrancades poc pregones, s'escolen les aigües directament vers la mar o, cap a l'interior, vers els rius Tordera i Besòs. (Figs. 1-2.)

La població, avui dia, viu predominantment a la part de la marina, en pobles de forma allargada, disposats paral·lelament al mar; però a molts d'aquests nuclis en corresponen d'altres situats a l'interior a una distància

Fig. 1. — Alella.

Fig. 2. — Cabriels.

Figs. 1-2. — Vistes d'Alella i Cabriels que ens donen la fisonomia típica de la comarca de Badalona a Blanes: comes suaus separades per colls poc pregonos, avui gaire-bé sense arbrat, en altre temps cobertes de bosc del qual queden petites clapes ben visibles; bastantes vinyes. En la fotografia de Cabriels surt en el centre de l'últim terme el turó espadat de Burriac coronat per les restes del castell medieval.

relativament curta (4 ó 5 quilòmetres). En altre temps, els elements de vida principals havien d'ésser el cultiu dels camps, la pesca i quelcom el tràfic; el clima suau i benigne en grau extrem, afavoreix els productes de la vinya i altres plantes. Avui els nuclis més importants de la costa són industrials, dedicats a la transformació de productes forasters (Badalona, Mataró, etc.). Estrabó ¹ qualifica de rics els camps del país dels laietans. Plini ² i Marcial ³ esmenten elogiosament els seus productes.

L'ÈPOCA PRE-ROMANA

De l'època prehistòrica, a partir de l'eneolític inicial ⁴, es conserven vestigis de diverses civilitzacions, no molt abundants, però sí suficients per a afirmar que per una banda va arribar fins a ella la cultura pirenenca amb els seus sepulcres megalítics, i, per altra, la cultura del llevant de la Península amb els seus enterraments practicats directament en el sòl ⁵.

1) Llibre III, IV, 8.

2) Llibre XIV, cap. VI: «*Hispaniarum Laetana vina copia nobilitantur.*»

3) En el llibre I, ep. V i XXVII, i en el VII, ep. LII, menciona els vins de Laietania; i en el llibre I, ep. L la Laietania en general.

4) De temps anterior es posseeix una destral de mà de tipus chelià trobada al Masnou (Museu Arqueològic de Barcelona, inèdita). A Burriac i Mont Cabrer s'han recollit sílex tal vegada neolítics.

5) ⊕ Enterraments d'època neolítica o eneolítica practicats directament en el sòl han estat descoberts, en nombre bastant gran, cavats en els terrenys quaternaris entre Badalona i el Besòs, en diverses rajoleries que aprofiten aquelles argiles per a la seva indústria, a fondàries de 2 a 3 m. del nivell actual del sòl, encara que és probable que en el moment de practicar-se no fossin tan pregons, i que en el temps transcorregut s'hagin acumulat al seu damunt noves capes de terreny de formació més moderna. Els enterraments no venien indicats, a l'exterior, per cap classe de senyal, però els cadàvers anaven posats sobre un llit de pedres, i al cim n'hi havia d'altres soltes; totes elles pedres de poca grandària. Les rajoleries on s'han fet aquestes troballes són les de Saladrígues, Boix i Lleal. Els sepulcres foren excavats fa molts anys, i, per tant, amb poques garanties científiques, llevat d'un que ho ha pogut ésser (encara que sols en part) recentment. Les troballes consistien en terrissa a mà, llisa i ornada amb cordons, petites destrals i ganivets de sílex, i cargols de mar (*pectunculus* i *ciprea*) en abundància; cosa natural, ja que el mar és a un parell de quilòmetres només del lloc de les troballes (les del últim sepulcre excavat al Museu Arqueològic de Barcelona; inèdites).

SOLER: *La Veu de Montserrat*; ÍDEM: *Badalona*, p. 9 i ss.; BOSCH GIMPERA: *Prehistòria Catalana*, p. 93.

⊕ A Vilassar de Dalt, a la teuleria Boatella, s'ha trobat una necròpolis eneolítica semblant a la de Badalona. Sobre els cadàvers hi havia unes lloses dretes, tal vegada a manera d'esteles, però en el moment de la troballa quedava el conjunt a més de 5 m. de fondària, cobert per capes d'argila i sorra. El mobiliari funerari consistia en ganivets de sílex molt fins, destraletes de pedres fines, grans de collar o braçalet de *calais* i pedra i algun gran vas ceràmic sense ornamentar (Museu Arqueològic de Barcelona). Els sepulcres descoberts en distintes èpoques foren una dotzena, però sols tres han estat excavats metòdicament.

BOSCH-GIMPERA: *Necròpolis de Sant Gents de Vilassar*; DURAN I SAMPERE: *Un nou sepulcre a Sant Gents de Vilassar*.

⊕ A Sant Pol de Mar, en una rajoleria situada a la part baixa de la partida de Moré, no lluny del mar, també es diu que anys enrera s'hi trobaren sepulcres d'un tipus semblant als descrits anteriorment.

Ultra això, són moltes les localitats en les quals s'han fet troballes soltes de destrals de pedra que són testimoni d'haver estat habitades en època neolítica i eneolítica. La constitució granítica de les seves muntanyes, que no dona lloc a la formació de coves, fa que no hi hagi cap estació d'aquesta naturalesa. De sepulcres megalítics, se'n coneix sols un a Vilassar de Dalt ¹, ja que els de Vallgorguina i Vilalba Saserra millor és d'incloure'ls al Vallès. D'èpoques posteriors tenim uns vestigis de la invasió cèltica, que degué escaure's cap a l'any 900-800 a. de J. C., en forma d'uns vasos hallstàtics, probablement urnes sepulcralcs cineràries ². Sols a partir de l'època ibèrica les troballes prenen més importància.

ELS TEXTOS ANTICS

Abans de descriure les restes arqueològiques existents exposarem els textos que, directa o indirectament, donen referències topogràfiques d'aquesta regió. Els anteriors a l'època de la dominació romana, queden gairebé limitats a la referència del periple massaliota contingut en el poema d'Avienus, *Ora Martima* ³, el qual sembla indubtable que cal datar en el segle VI a. de J. C. Segons ell, un vast territori que començaria cap al riu Xúquer i s'estendria més enllà dels Pireneus, estaria ocupat per la nació dels ibers, la qual comprendria gran nombre de tribus. El territori que estudiem no és descrit particularment, sinó que, després de citar les ciutats de Tarragona i Barcelona: ⁴

1) Π Sepulcre megalític de «La Roca d'en Toni», situat a 4'8 km. del mar i 2 del poble de Vilassar de Dalt. És quadrangular i té 1'80 m. d'ample per 3 de llarg. No ha estat excavat.

PERICOT: *La Civilización megalítica catalana*, p. 98.

2) \odot Arran de la riera d'Argentona, en el lloc anomenat «l'Entrada», foren trobats, a 17 m. de profunditat, dos vasos hallstàtics. Pels paral·lels de troballes semblants d'altres llocs de Catalunya, és probable que es tracti d'una necròpolis coberta per una ingent capa de sorres procedent de la descomposició de les muntanyes granítiques properes, i de la qual sols coneixem aquests vasos, trobats per una vertadera casualitat en fer-se un pou. (Museu de Mataró.)

BOSCH GIMPERA: *Dos vasos de la primera edat del ferro trobats a Argentona*; Id., *Prehistòria Catalana*, p. 181.

3) Edició de les *Fontes Hispaniae Antiquae* de SCHULTEN-BOSCH.

4) Versos 519 i seg.

.....Tarraco oppidum
 et Barcionum amoena[s] sedes ditium ¹

diu que segueixen els aspres indigetes:

.....
 post Indigetes asperi se proferunt ²

Sobre l'antiguitat de la citació dels noms de Tarragona i Barcelona no hi ha conformitat entre els comentaristes d'aquest text ³; però, sigui com sigui, el darrer vers, que sembla indubtablement no interpolat, fa començar la tribu dels indigetes cap a aquesta regió. Confirma aquesta referència el que diu Estrabó, que, encara que d'època més tardana, reflecteix fonts anteriors al seu temps. Segons ell ⁴, els indigetes estan dividits en quatre parts, una de les quals, formada pels lacetans i lartolaietans, que en altres fonts tenen el nom més usat de laietans, estan situats en la comarca de Barcelona a Blanes.

Es, per tant, als laietans que hem de referir les troballes ibèriques de la comarca, entre les quals hi ha alguns poblats importants i una necròpolis molt rica; troballes que cronològicament pertanyen totes al segle III abans de J. C., o sia immediatament abans de començar la romanització del país.

Ultra Estrabó, hi ha altres tres autors que parlen de la comarca, però ja d'una manera més concreta, tot referint-se a temps posteriors i citant els noms d'algunes localitats la situació de les quals no és difícil precisar, identificantles, quant a la seva posició geogràfica, amb altres modernes. Plini ⁵ descriu la costa des de Barceloña cap al Nord i diu: *In ora, autem colonia Barcino, cognomine Faventia, oppida civium romanorum Baetulo, Iluro, Flumen Arnum, Blanda...* Cita, per tant, el nom de tres localitats, dues d'elles situades abans del riu Arnum, o sia el Tordera, venint de Barcelona, i

1) Per a tot el que es refereix a l'etnologia antiga de Catalunya i a la distribució i identificació de les tribus ibèriques a base dels textos antics, veure BOSCH GIMPERA: *Assaig de reconstitució de l'Etnologia de Catalunya*.

2) Vers 523.

3) Aquesta important qüestió serà tractada en els fascicles referents a Tarragona i Barcelona.

4) Llibre III, cap. IV 1.

5) Llibre III, 3, 22.

una altra immediatament després d'aquell, i les qualifica de poblacions de ciutadans romans.

Mela ¹ fa la seva descripció en sentit contrari a la de Plini, però es correspon exactament amb aquest. Diu: *Inde ad Tarraconem parva sunt oppida Blanda, Eluro, Baetulo, Barcino...* La posició relativa de totes tres localitats és la mateixa. Les qualifica de petites ciutats, cosa indubtablement exacta, fins per a Barcelona, encara que aquesta era més important que les altres. Després d'enumerar altres ciutats de la costa catalana, parla dels rius, entre ells el *Baetulo* (Besòs): *parva flumina, Baetulo iuxta Jovi montem...*

Ptolomeu ² situa quatre punts d'aquesta costa: Baetulo, a 17° 50' i 41° de longitud i latitud respectivament; el *Promontorium Lunarium*, a 18° 30' i 41°; la ciutat de *Ailuron*, a 18° i 41° 4', i *Blanda*, a 18° 45' i 42° 20'. El *Promontorium Lunarium* ha de quedar comprès entre les dues ciutats que, com veurem després, poden identificar-se amb Badalona i Mataró: gairebé no pot ésser altra que el Montgat. A això s'oposaria el fet que aquest promontori està lluny d'avançar 40' sobre Badalona, i encara més (i aquesta és la dificultat principal) 30' sobre Mataró, la qual cosa, però, s'explicaria per exagerar l'autor grec la importància d'aquest promontori d'una manera excessiva. Ara traslladar-lo com fa Schulten a l'Empordà ³, a Sant Feliu de Guíxols o al cap Sant Sebastià, o identificar-lo amb el cap Bagur com G. Soler ⁴, ens sembla més difícilment admissible.

DESCRIPCIÓ ARQUEOLÒGICA DE LES RESTES EXISTENTS

Començarem a fer-la, a partir del Besòs, anant avançant vers el NW. en el sentit de la costa.

La situació geogràfica respectiva de les restes d'èpoques ibèrica i romana, cronològicament no molt distants, és d'un gran interès. Els poblats ibèrics estan situats en el cim de turons relativament elevats i d'accés difícil per la major part dels vessants, i a alguna distància del mar, la qual resulta,

1) Llibre II, 6, 2.

2) Llibre II, 6, 19.

3) SCHULTEN: *Hispania*, p. 38.

4) *Badalona*, p. 21 i seg.

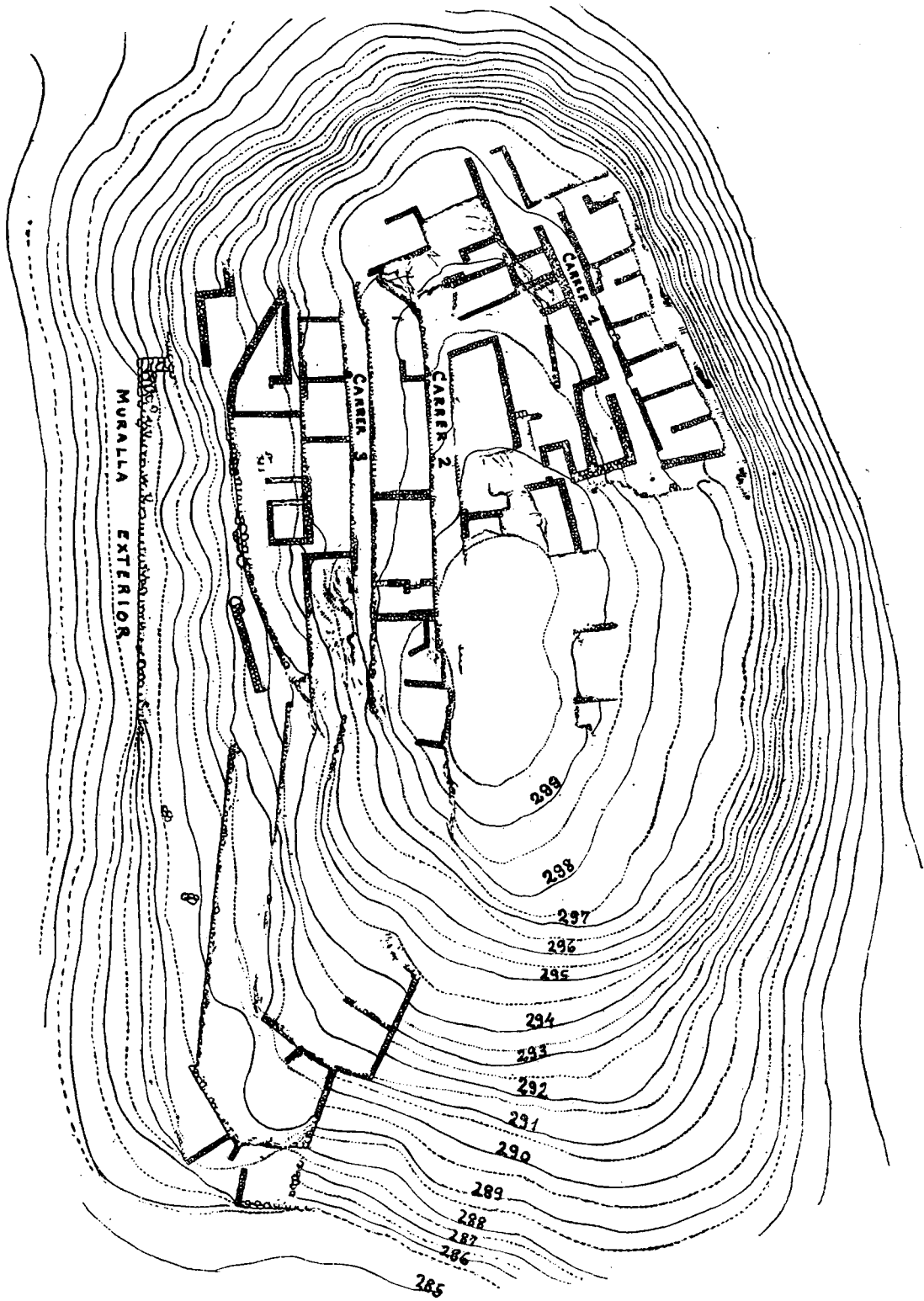
però, visible des de quasi tots ells. Es pot afegir que tots estan rodejats de muralles, de manera que cada un és una veritable fortalesa. Cal observar que en cap d'aquests poblats no han estat trobats restes romanes al menys en quantitat abundant àdhuc en aquells que, com Puig Castellar, han estat en gran part excavats. Això vol dir que, en començar a fer-se efectiva la dominació romana, aquests poblats van ésser abandonats, no sabem si violentment o pacífica. La llur vigilància per part dels dominadors devia ésser relativament difícil, i llur existència prou perillosa perquè es tractés de fer establir els ibers en llocs de menys fàcil defensa.

Les poblacions romanes són, en canvi, situades a la marina, en llocs que corresponen a les ciutats actuals més importants: *Baetulo* a Badalona, *Iluro* a Mataró, en terra plana o ocupant eminències insignificants (Badalona). Encara que s'ha parlat repetidament de muralles, en especial a Mataró, el cert és que no se'n coneix cap resta. El més probable és que fossin poblacions obertes. Els habitants no podien ésser altres que els ocupants ibers de la comarca, ja que es pot prescindir dels pocs funcionaris de procedència forastera pel seu nombre insignificant. No és, doncs, atrevit suposar que la gent establerta en els poblats ibèrics vinguessin a ocupar les noves ciutats obligats a efectuar aquest desplaçament d'una manera més o menys forçada. Més tard, la prosperitat de la comarca, afavorida per la seguretat del territori, devia provocar la construcció de vil·les més o menys riques, situades entre els nuclis principals, de les quals queden molts vestigis.

--- RESTES DE VIA ROMANA.—Entre Badalona i Sant Adrià de Besòs, dintre del terme de la primera a uns 200 metres a l'Oest de l'antiga masia de can Clarís i a uns 100 de l'actual carretera de Badalona a Barcelona, foren descobertes unes restes d'obra de pedra i morter que formaven un paviment de 3 metres d'ample, limitat per voreres de pedra, per 16 ó 17 metres de llarg la part descoberta, que s'estenia paral·lelament a l'actual carretera. Segons diuen els que feren la descoberta, l'obra tenia un gran gruix (2 metres), que pot explicar-se per travessar un tros de terreny baix i d'aiguamolls. El camí era a uns 3 metres sota el nivell actual de la terra, i actualment està colgat i, per tant, resta invisible.

SOLER: *Badalona*, p. 33.—Referències verbals del senyor Femades, mestre de cases resident a Badalona.

Fig. 3. — Planta del poblat ibèric de Puig Castellar. Escala 1:400.

:: A un centenar de metres de la Torre Ribera, en terme de Santa Coloma de Gramanet, a la dreta del camí de carros que puja vers el turó *del Pollo* i aprop de la Casa de Salut, en construcció, de la Diputació Provincial, va ésser descobert l'angle d'una paret de pedra de granet ben tallada acompanyada de gran quantitat de teules romanes; pertanyia sens dubte a una edificació destruïda.

Fig. 4. — Puig Castellar. Cambres més avall del carrer 3 del plan.

▣ Poblament ibèric de Puig Castellar

Es troba en terme de Santa Coloma de Gramanet, està situat al cim del turó anomenat *del Pollo*, a 4'5 km. del mar, a 2 de Santa Coloma de Gramanet i 1'5 a l'esquerra del Besòs, i resulta, per tant, l'estació ibèrica més propera a Barcelona coneguda fins la data.

El turó del Pollo té 299'6 m. d'alçada. Es força costerut en tots sentits, especialment per les bandes N. i S., sense, però, que es pugui dir que sigui veritablement encinglerat. El lloc d'accés més fàcil és per l'E. Des d'ell es

Figs. 5-6. — Puig Castellar. Cambres del carrer 3 i paret de la part baixa amb un banc fet de grosses pedres en l'anomenada «àgora».

domina una gran extensió de terreny fins al mar i per la banda del Vallès, ultra el pas del Besòs, a l'altra costat del qual queda el turó de Montcada, una mica més baix.

El poblat (figs. 4-6), en el moment d'ésser destruït o abandonat, tenia una forma allargada. La seva longitud total era d'uns 100 m., i l'amplada màxima de 60 m. La seva excavació metòdica ha permès precisar prou exactament la disposició general de les construccions, però el no haver-se encara acabat aquella, i el gran enrunament d'algunes parts del poblat, fa que encara quedin alguns punts sense poder resoldre, en especial la situació de la muralla que devia tancar-lo.

Com hem dit, la part més alta del turó correspon a la cota 299'6. Les construccions del poblat baixen fins a la cota 286 per la banda de llevant i de migdia, i sols fins a la 296 per la banda del N. Així, doncs, hi ha un desnivell de més de 13 m. entre la part més alta i la més baixa del poblat, però aquest s'estén sobretot pel vessant meridional o solana, mentre que pel N. queda gairebé circumscrit al cim del turó.

Les cases i cambres són quadrangulars gairebé totes, i es pot precisar la disposició de tres carrers que van en sentit d'E. a W. i que són més o menys paral·lels entre ells. El situat més al N. (carrer n.º 1 del plà), de poc més d'un metre d'amplada, en la seva part excavada té 25 m. de longitud, i té cambres a cada costat. Les de la banda septentrional, probablement formaven límit per la façana posterior, amb la paret o muralla de tanca; però les restes que han quedat d'aquesta posades al descobert per l'excavació, són tan escasses, que és impossible determinar-ne les característiques. Després d'aquesta el pendent del terreny és molt ràpid, i en tot ell, anant cap avall, no es veu cap paret clarament antiga. El segon carrer és quelcom més ample que l'anterior. Entre aquest i aquell queda la part més alta del poblat, en la qual hi ha un conjunt de cambres de diverses mides molt enrunades. Per l'altre costat el nivell del carrer correspon aproximadament a les cobertes de les cambres que tenien l'entrada en el carrer 3, construïdes ja en el fort pendent del costat meridional. El tercer carrer, el nivell del qual és uns dos metres més baix que el de l'anterior, tenia a una banda les entrades de les cases esmentades, i, per altra, les cobertes d'altres cambres construïdes més avall. Això és la part de la topografia del poblat clarament visible. Més avall del tercer carrer queden encara moltes cons-

truccions, l'ordenació de les quals no és tan clara. La de nivell inferior (a la cota 286) és una forta paret feta de grosses pedres i que és la resta més important que queda de la muralla del poblat. Pijoan qualifica d'*àgora* o plaça pública l'espai comprès entre aquesta muralla i la paret que segueix ascendint cap el centre del poblat; al peu de l'última hi ha un banc fet de grosses pedres que té la dita paret com espatllar. L'apreciació de Pijoan és molt dubtosa; en tot cas caldria admetre que la pendent del terreny era llavors molt menys forta que no ho és ara; això seria possible si la muralla exterior era molt més alta i sostenia una gran quantitat de terra que amb la seva caiguda s'hauria esllavissat.

Les parets són de pedra seca. La muralla meridional i les parets del fons de les cambres, que al mateix temps aguantaven el terraplè dels carrers, són de pedres més grosses. La part alta del poblat sol ésser de pedres més petites. Moltes cantonades i llindars de portals són fets de pedres perfectament esquadrades. Aquesta part de parets de reble en sec té poca alçada. S'han trobat toves que devien formar la part superior de les parets, algunes d'elles amb els senyals de la impressió de bigues.

El poblat de Puig Castellar ha estat en gran part excavat, i és per ell que coneixem millor la cultura dels poblats ibèrics de la costa. La terrissa trobada és molt abundant, però els fragments pintats són raríssims, ja que es redueixen gairebé a un vas cilíndric. Els vasos sense pintar són de diferents formes. La més abundant és l'àmfora ibèrica de grans dimensions, feta a torn, de forma ovoide allargada, sense vores i acabada en punxa. Hi ha també molts vasos petits amb nanses, i algun vas fet a mà. De la terrissa d'importació, l'hel·lenística és força abundant, i se'n poden citar dues belles cràteres. També s'ha trobat un únic fragment grec de figures roges. Entre els altres objectes, citarem molins de pedra i gresols de fundició, petits objectes d'os i bronze (entre ells una fíbula de final de La Tène I), molts objectes de ferro d'ús agrícola, domèstic i guerrer (espases de La Tène II), pesos de teler, fusaioles, una pedra esferoïdal amb una anella de ferro i una inscripció ibèrica gravada al voltant de la primera. Troballes interessants són les d'un capet femení de terra cuita, hel·lenístic, dels coneguts tipus d'influència praxiteliana, i un altre evidentment ibèric, molt groller i que no permet endevinar el sexe de la persona representada.

S'han trobat a Puig Castellar restes de tres cranis humans, dos d'ells útils per a l'estudi, però aquest, que seria d'interès per tal com les restes antropològiques de l'època ibèrica són poc abundants, no s'ha fet encara.

SAGARRA: *Descubrimientos arqueológicos en Puig Castellar*; PIJOAN: *Una estación pre-romana en Cataluña*; PUIG I CADAFALCH: *Arquitectura románica*, pp. 11-12; FITA: *Nueva inscripción ibérica*; BOSCH GIMPERA: *El donatiu de Puig Castellar*; ID.: *Prehistòria Catalana*, p. 265-7.

Les troballes es guarden al Museu Arqueològic de Barcelona.

TORRE PALLARESA. — Col·locada en una paret de la masia senyorial d'aquest nom, hi ha una làpida amb la inscripció següent:

MEMORIAE
VALERIAE
MODESTILLAE
QVAE . VIXIT . AN
XXIII . M . III . D . XXVII
CAECIL
POLYCHRONIVS
ET . AVRELIA
PRIMITIVA
FILIAE
KARISSIMAE

Hübner no la publica al *C. I. L.*, II, ni en el suplement, però tampoc està entre les que publica considerant-les falses o suspectes, de manera que és possible explicar aquesta omisió per desconeixement. G. Soler (*Badalona*, p. 38) la publica referint-la al segle II, «si no és una imitació de l'època del Renaixement». Pels caràcters de les lletres recorda les altres inscripcions del segle III de Badalona. És de marbre, amida 0'58 × 0'29 m., els caràcters epigràfics són molt bells, el seu aspecte no és sospitos ni el seu text s'aparta de les fórmules corrents en les làpides sepulcral, per la qual cosa, fetes aquestes observacions, havem decidit d'incloure-la en aquesta publicació.

:: CAN VALLS. — Dòlium trobat en 1925 i conservat actualment a la teuleria de can Valls, situada entre Badalona i Sant Adrià de Besòs en terme de la primera. Té 0'65 m. d'alt per 0'40 de diàmetre de la boca, com-

presa la vora. Era buit i tapat per una pedra de pissarra tallada en forma quadrada. A prop es trobà un altre vas, més petit, que no es conservà. Sota la casa de la teuleria surten parets que semblen antigues, sense que hi hagi hagut lloc de comprovar-ho detingudament.

⁺₊ :: TURÓ D'EN FOLCH, entre els caserius del Canyet i de Pomar, sobre el Mas Boscà, en terme de Badalona. Restes ibèriques, terrissa semblant a la de Puig Castellar, un fragment pintat, restes de parets molt enrunades. Terrissa romana.

⁺₊ :: ⇐ En el vessant del Turó d'En Folch o del Mas Boscà abunden els fragments de terrissa ibèrica, hel·lenística i romana, i en terres d'aquest mas, en 1860, foren descobertes sepultures en les quals sembla no es féu cap troballa; per la qual cosa i per la descripció que se'n fa («Sa forma és ben simple: la componen un quadrilàter obert a la penya amb un petit galze per a col·locar-hi la tosca llosa que les tapava»), recorden les sepultures romanes de baixa època o medievals. Finalment, en una vinya del mas, restes d'un forn romà, i en el camí de Pomar, en terres del Mas Colomer, paviments i ceràmica romanes.

MARTÍN ALBERÓ: *Relíquies; Excursió col·lectiva a Badalona; Excursió a Badalona.*

⇐ :: MAS BUFALÀ. — En terres d'aquest mas, aprop del turó d'En Rosés, restes d'un forn romà de terrissa.

☐ Teuleria dita El Submarí ¹, situada aprop del terme de Sant Adrià i de la torre de Can Mena, en 1925 s'hi feren moltes troballes romanes, entre les quals és citat un sarcòfag fet de lloses, de les quals una duia una inscripció, ceràmica (àmfores, teules, terra sigil·lata), vidres, parets, restes de sepultures i vestigis d'un forn. La major part d'aquestes restes foren destruïdes. Pot considerar-se el lloc d'una vil·la important.

MARTÍN ALBERÓ: *Relíquies.*

☐ BARRI DE LLEFIÀ. — Aquest barri, d'edificació encara poc atapeïda i situat al SO. del nucli principal de Badalona, ha estat el lloc de moltes

¹) Les cites d'aquesta troballa i la següent trenquen quelcom l'ordre geogràfic seguit, però hi hem estat obligats per arribar al nostre coneixement un cop impreses les primeres pàgines d'aquest fascicle.

troballes antigues, entre les quals les de Can Paxau són les més notables. En aquest lloc devia haver-hi una extensa vil·la, de la qual en diferents moments han estat exhumats paviments i parets que, en bona part, han quedat sota edificacions modernes. Entre el poc que es guarda d'aquest lloc cal citar un petit fragment de làpida, en el qual es veuen les lletres $\Lambda \text{IN} | \text{'OI}$ en bons tipus del segle I-II, un llum de gresol amb la inscripció **GOPPIRES** en la part de sota, un tros d'àmfora amb la marca **CASSPI**, ceràmica, pondus, peces de marbre que formaven part de paviments.

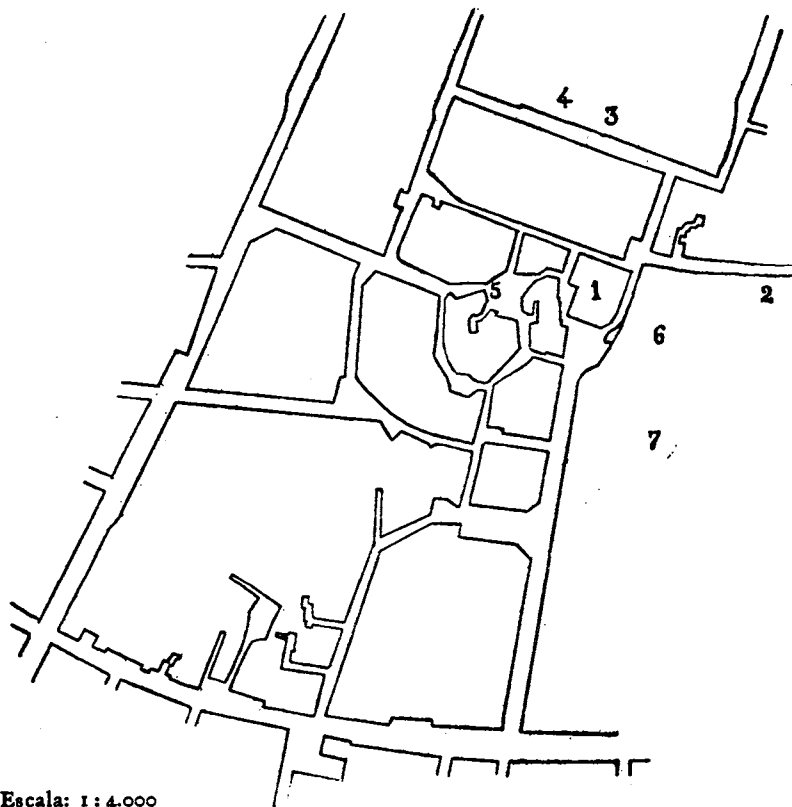
Figs. 7-8. — Estel·la ibèrica de Badalona (1/20) i detall de la part inferior. — Fot. *Martín Alberó*.

Fa molt poc ha estat assenyalada l'existència en aquest lloc d'una estel·la ibèrica trobada fa uns 50 anys tot fent uns desmunts de terres. Té 1'42 m. d'alçada per 41 cm. d'ample i 28 cm. de gruix. Per la part superior té alguns trencs. Els elements que la decoren de dalt a baix són: una cartela gravada, una roseta de sis fulles o radis en relleu inscrita en un cercle rebaixat; un creixent amb les puntes cap avall, també en relleu inscrit igualment en un semi-cercle rebaixat; una esvàstiga a l'esquerra i tres puntes de llança posades verticalment amb la punta cap a baix a la dreta; i a la part més inferior, una inscripció ibèrica de la qual són clarament visibles les lletres $\text{H}\check{\text{V}}$ seguides d'una altra molt esborrada. L'estel·la acaba per

baix per un cantell mal tallat i és possible que estigui també per aquí escantonada, però no trencada. (Figs. 7-8.)

L'interès d'aquesta estel·la és remarcable, no sols per ella mateixa, donat el poc abundants que són troballes d'aquest gènere, sinó també per demostrar l'autenticitat de l'estel·la trobada a Barcelona ¹, molt semblant, però la situació actual de la qual es desconeix amb exactitud.

MARTÍN ALBERÓ: *Relíquies*. L'estel·la és inédita.

Escala: 1 : 4.000

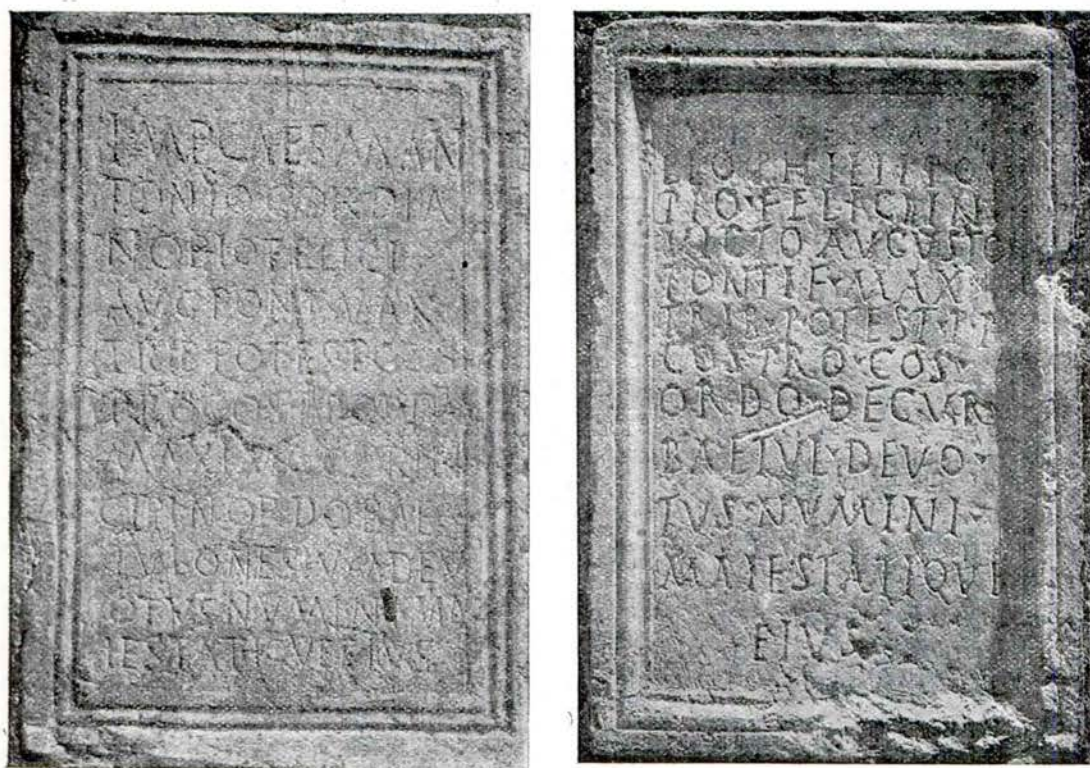
Fig. 9. — Situació de les troballes romanes de Badalona: 1. Església parroquial; 2. Mosaic del carrer de Fluvià; 3. Casa romana del carrer de Lladó; 4. Mosaic del carrer de Lladó; 5. Paviment del carrer de Sant Antoni; 6. Casa Pinós o Clos de la Torre; 7. Hort del Col·legi de les Monges franciscanes.

⁺⁺ TURÓ DE LES MALESES. — Situat a l'extrem SW. de la serra de la Conreria, aprop de la partió dels termes de Reyxach, Badalona i Sant Fost. Ceràmica ibèrica llisa, restes d'un poblat?

1) BOFARULL: *Història crítica..... de Catalunya*, I (Barcelona, 1876), p. 143.

Badalona (Baetulo)

Les restes romanes trobades en el seu recinte (fig. 9) són molt nombroses, i, tant per la situació com pel nom de la població actual, ja es podria sospitar que es tracta de l'antiga *Baetulo*. La major part de les descobertes fetes fins ara corresponen a la part alta de la ciutat, pels voltants de l'esglé-

Figs. 10-11. — Dues de les inscripcions de Badalona amb el nom antic de la ciutat.
(*C. I. L.*, II, n.ºs 4,606 i 4,608.)

sia parroquial de Santa Maria. Les més importants consisteixen en set inscripcions ¹ i en nombroses restes de mosaics i construccions acompanyades de troballes de terrissa, en tots els casos que ha estat possible estudiar-les degudament.

1) *C. I. L.*, II, 4,603, 4,605-4,610.

Les inscripcions són d'un gran interès, perquè permeten comprovar la identificació de *Baetulo* amb la moderna Badalona d'una manera indubtable. Quatre d'elles contenen el nom antic de la ciutat en la següent forma: ...ORDO . BAE | TVLONESIVM.... ¹ (fig. 10);OR | DO BAETVLO | NENS.... ²; ORDO . DECVR. | BAETVL.... ³ (fig. 11) iORDO . BAETVLON.... ⁴. Les tres primeres foren trobades, en època antiga, en el lloc de l'església citada, i avui dia es conserven en les seves parets exteriors. La quarta no és segur si procedeix de Badalona mateix o d'una partida pròxima situada a 3'5 km.

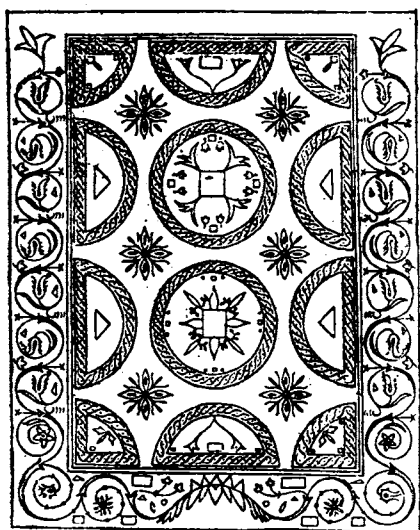

Fig. 12. — Dibuix del mosaic del carrer de Fluvià, antigament de N'Uyal.
(De SOLER: *Badalona*, p. XII.)

en el vell monestir de Sant Jeroni de la Murtra, fou copiada per diversos erudits i curiosos antics i no sabem si avui encara existeix. Aquestes quatre inscripcions ens situen perfectament *Baetulo* en el lloc de Badalona, que té per centre l'actual església parroquial.

Quant a la totalitat de les inscripcions romanes de Badalona la data va del segle I al III, i és ben segura ja que la majoria són dedicades a personatges imperials. Del segle I és la Q. LICINIO ⁵, personatge que va ésser procurador d'Octavi August a la Tarracense; del segle II és la dedicada a Antoninus Pius ⁶; del III les dedicades a Marc Antoni Gordià ⁷, a la seva dona Sabínia Tranquilina ⁸ i a l'emperador Marc Juli Philippus ⁹. Les altres no es poden datar amb

tanta seguretat. De totes aquestes làpides es pot deduir la relativa importància del municipi baetulonès, en el qual hi havia col·legi de sevirs augustals. Heiss (p. 109) atribueix a *Baetulo* les monedes ibèriques amb la llegenda ΒΑΙΤΥΛΟΝ .

Les altres troballes d'època romana fetes a la ciutat de Badalona són les següents:

1) *C. I. L.*, II, 4,606.

4) *C. I. L.*, II, 4,611.

7) *C. I. L.*, II, 4,606.

2) *C. I. L.*, II, 4,607.

5) *C. I. L.*, II, 4,609.

8) *C. I. L.*, II, 4,607.

3) *C. I. L.*, II, 4,608.

6) *C. I. L.*, II, 4,605.

9) *C. I. L.*, II, 4,608.

■ MOSAIC (fig. 12): Al jardí de la casa n.º 34 del carrer de Fluvià, antigament de N'Uyal (casa abans anomenada *Can Mena*) (pla, n.º 2). Té 4'10 × 4'92 metres. Està format per una sanefa a tres dels costats, de 0'80 m. d'ample, amb cercles de fulles estilitzades. La part central la constitueix un motiu de circumferències i semicircumferències que tanquen motius florals. En el centre d'aquests elements, i en altres llocs, hi havia, enganxades, pedres de colors. Actualment està colgat sota una capa de terra de més d'un metre de gruix, però sembla que es conserva íntegrament.

SOLER: *Badalona*, pp. XII i 43-42.

■ MOSAIC en una casa del carrer de Lladó, format de pedres de colors.

SOLER: *Badalona*, p. 45.

■ MOSAIC en una casa del mateix carrer de Lladó, format de pedres negres i vermelles constituint un dibuix geomètric i senzill, bastant groller. Anava enquadrat per una zona de paviment de maons prims afinats. Se'n conserva un petit fragment en la casa lloc de la troballa (pla, n.º 4). Fa molt temps que es va trobar. Aquestes dugues troballes es probable estiguin relacionades, entre elles i amb la següent:

■ CASA ROMANA, situada al carrer de Lladó (figs. 13-15). Ha pogut ésser excavada en gran part i refeta parcialment la seva planta (1927)¹. Constava, en essència, d'un pati central rodejat de cambres. El pati, lleugerament allargat, feia 10'50 m. en un sentit i 9 en l'altre. Al mig tenia una piscina molt poc fonda ja que el nivell del seu paviment sols era inferior d'uns 10 cm. al del pati. En el centre de la piscina hi devia haver un brollador o lloc d'entrada de l'aigua. El paviment del pati era de morter. S'havia decorat amb dibuixos, obtinguts per mitjà de l'aplicació de petits daus o teselles de pedra, iguals a les emprades en els mosaics.

1) No podem fer d'aquesta important troballa una publicació completa, per la qual cosa en donem una notícia provisional aprofitant en part dades ja publicades en altres llocs citats a la bibliografia. Realitzà les excavacions el Servei d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació de Barcelona. Cal fer constar en aquest lloc amb llaor i agraïment, les facilitats de tota mena donades al fer l'excavació pel propietari del terreny Sr. Ramon Guixeres de Badalona, i la cooperació econòmica prestada en la mateixa ocasió pel Sr. Romul Bosch i Catarineu que va fer possible l'execució immediata dels treballs. L'excavació fou dirigida pel Sr. Josep Colomines Roca, l'extracció dels mosaics la realitzà el Sr. Francesc Font amb l'ajuda del Sr. Llorenç Alomar. El plànol i les fotografies que publiquem (excepte una que és del Arxiu Mas) són degudes al Sr. Josep M.ª Gudiol i Ricart.

N.

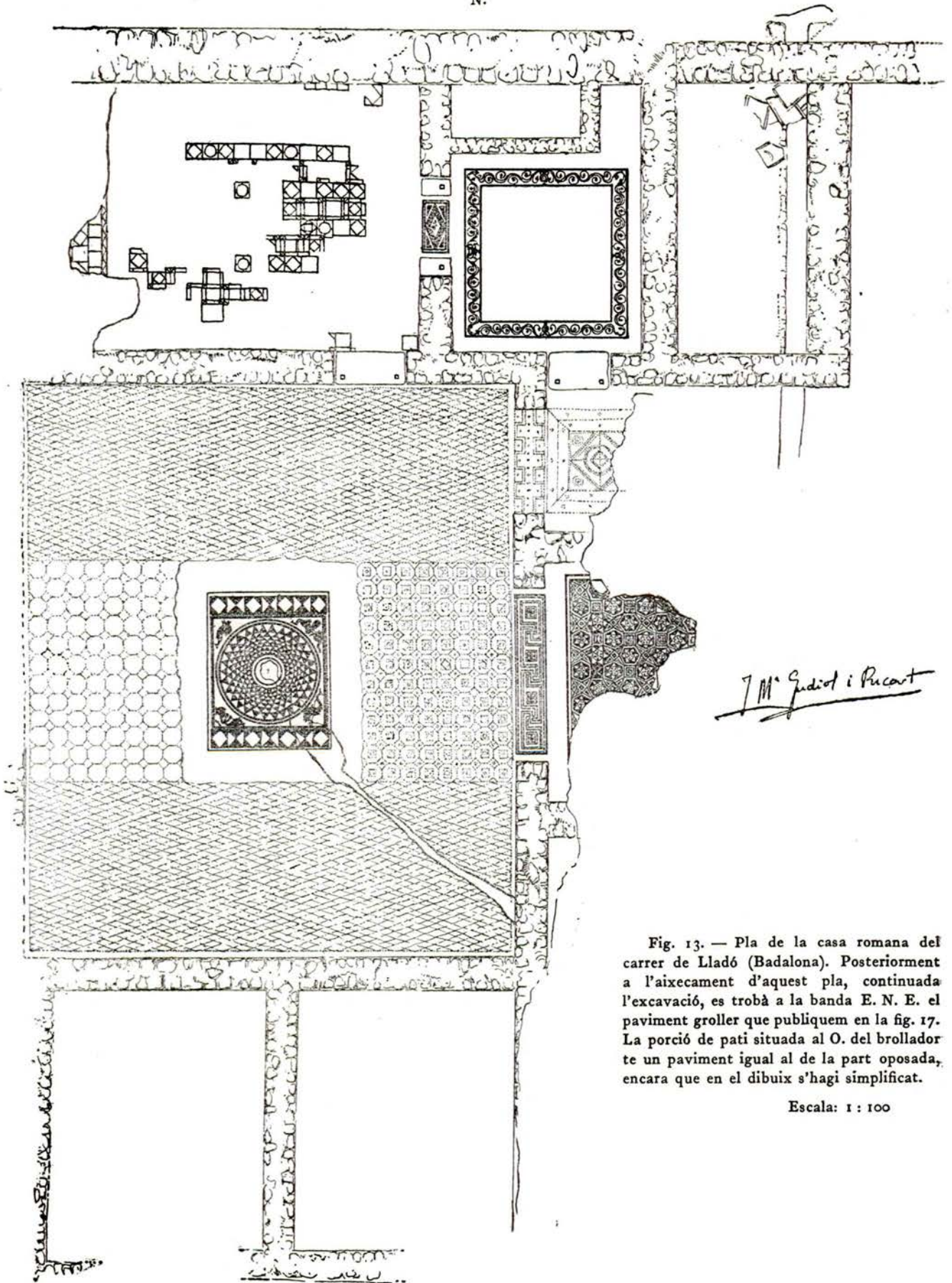
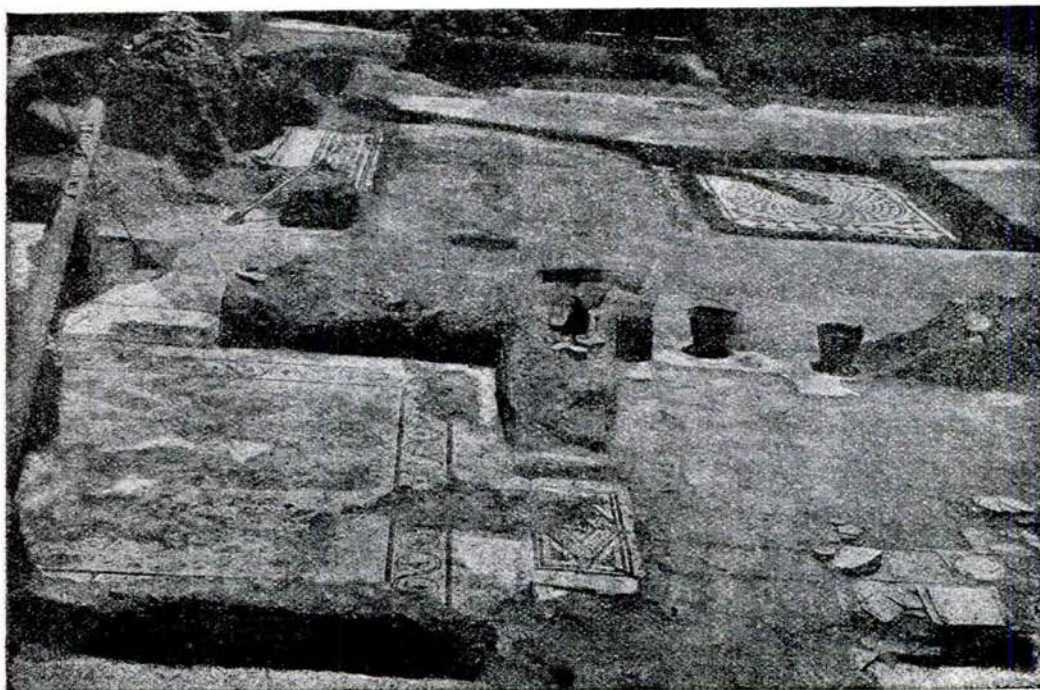
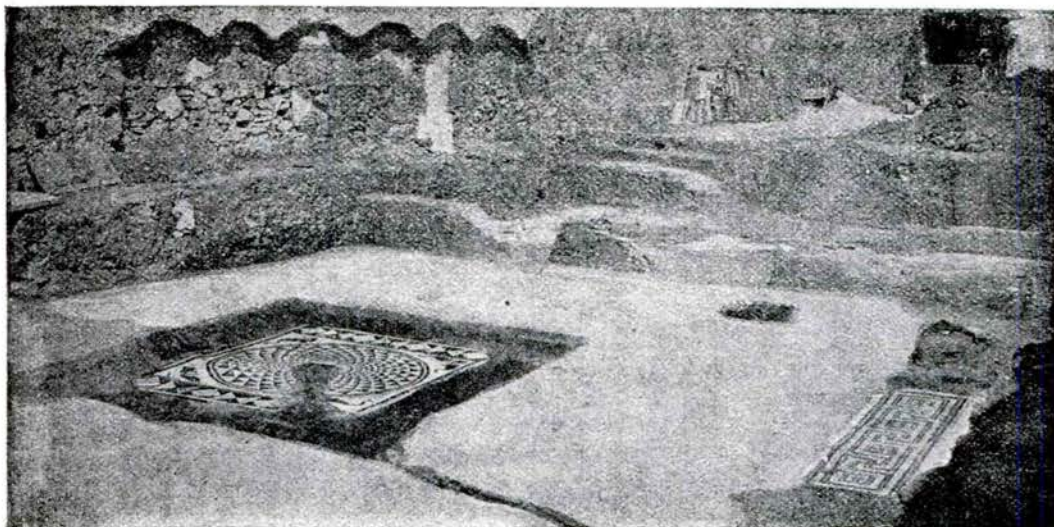
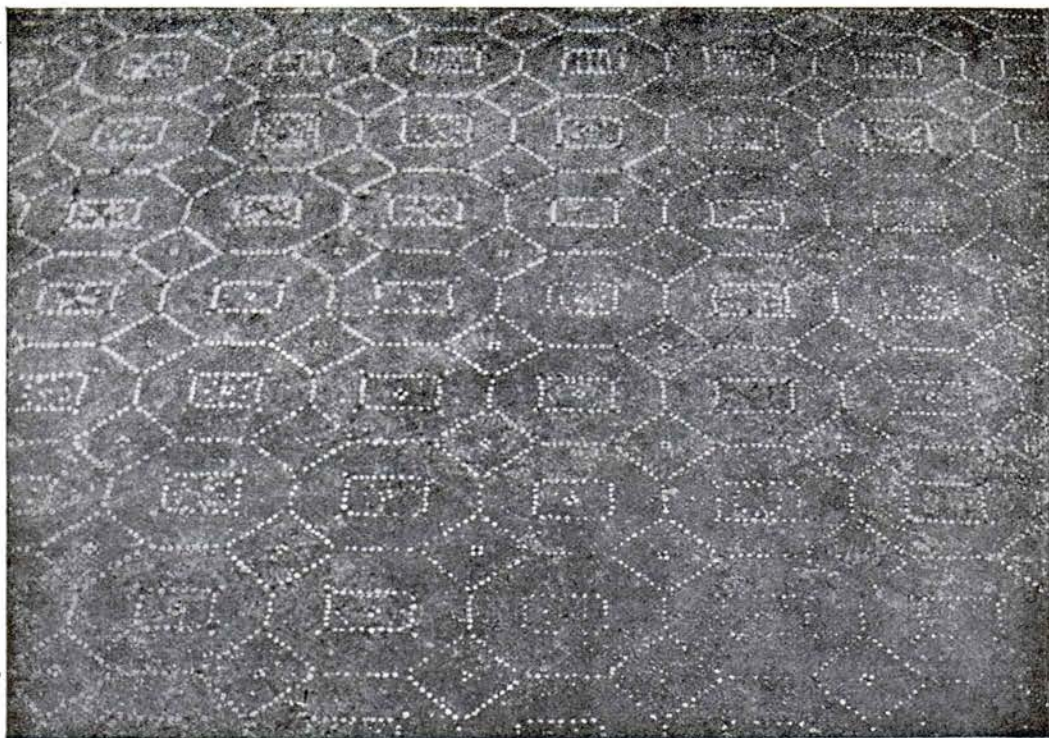

Fig. 13. — Pla de la casa romana del carrer de Lladó (Badalona). Posteriorment a l'aixecament d'aquest pla, continuada l'excavació, es trobà a la banda E. N. E. el paviment groller que publicuem en la fig. 17. La porció de pati situada al O. del brollador te un paviment igual al de la part oposada, encara que en el dibuix s'hagi simplificat.

Escala: 1 : 100

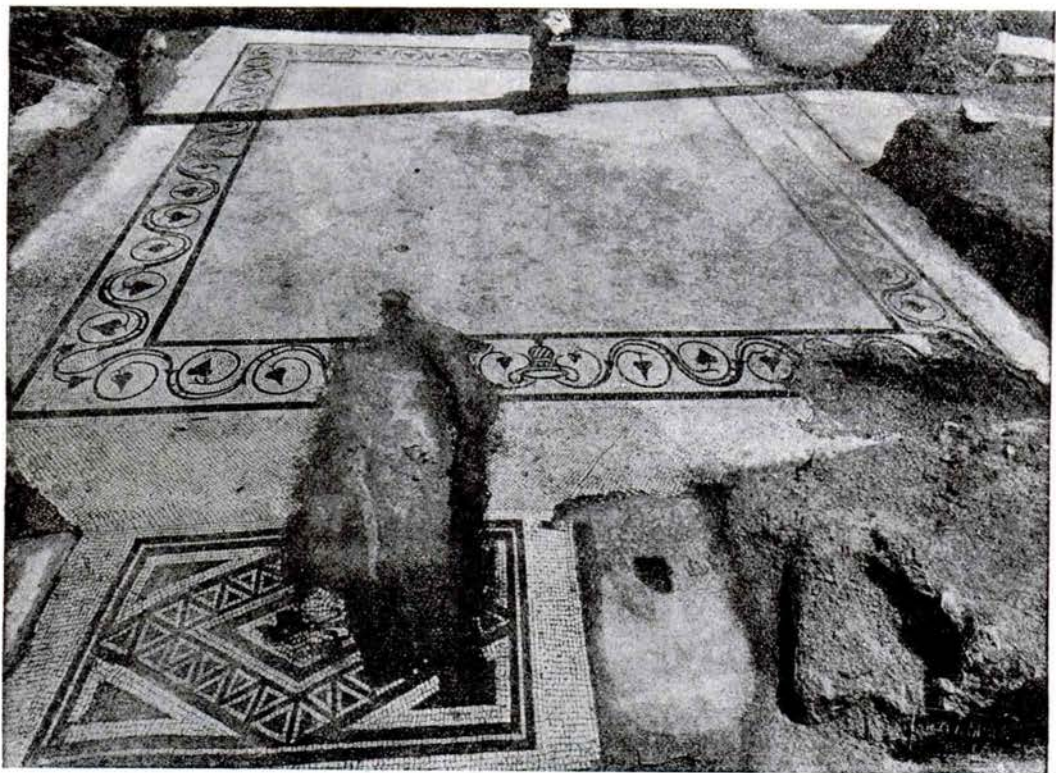
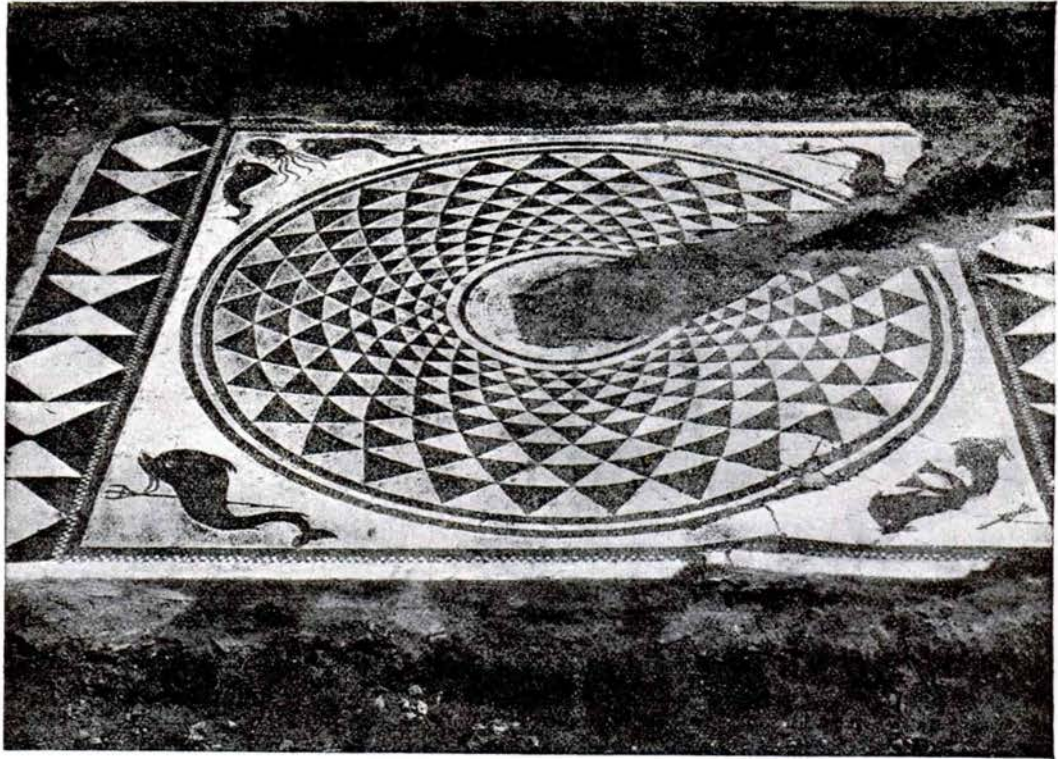
Figs. 14-15. — Badalona. Aspectes de la casa romana del carrer de Lladó, durant les excavacions.

Figs. 16-17.—Badalona. Paviments del pati i d'una cambra de pas, de la casa del carrer de Lladó.

Figs. 18-19. — Badalona. Gran cambra pavimentada amb peces de marbre i pati secundari pavimentat amb maons posats de cantell. (Casa del carrer de Lladó.)

Figs. 20-21. — Badalona. Mosaic central del pati; cambra amb mosaic a sanefa de fulles d'aura i pas d'entrada amb un petit mosaic geomètric. (Casa del carrer de Lladó.)

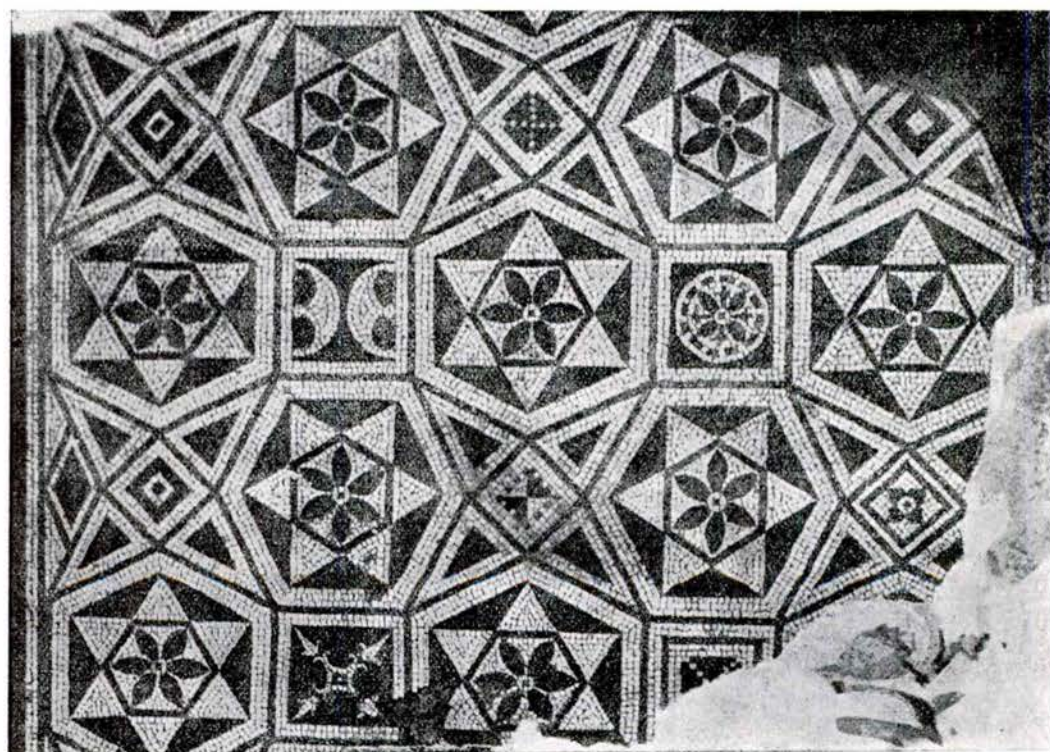
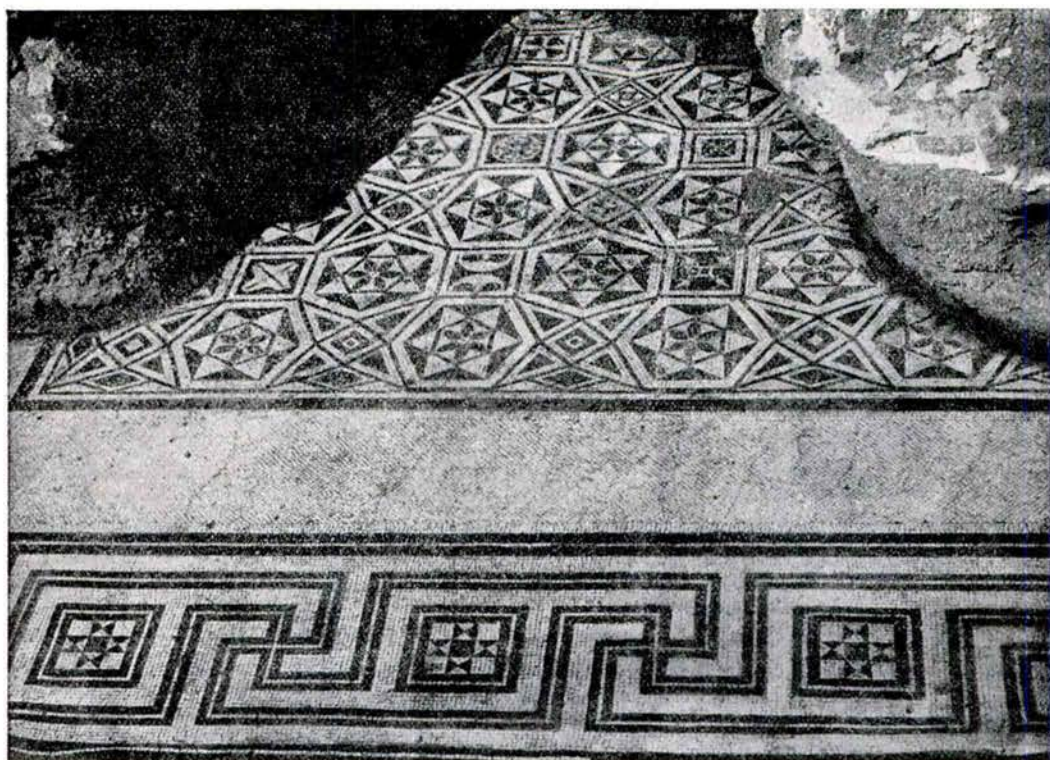

Fig. 22-23. — Badalona. Mosaic d'una de les cambres de la casa del carrer de Lladó; detall del mateix.

Dues faixes al N. i al S., en tota l'amplada del pati, tenien unes senzilles línies que s'encreuaven fent rombes. Els dos espais que quedaven a dreta i esquerra del brollador tenien un decorat més complicat de quadrats dintre dels quals hi ha inscrits petits motius geomètrics (fig. 17). Les pedretes usades són negres, blanques i vermelles.

No es conservava cap resta de la paret que formava el brollador; el seu gruix, de 0'50 m., es podia determinar, no obstant, per l'espai que quedava entre el paviment del pati i el del brollador, que devia estar ocupat per la dita paret. El brollador tenia una àrea de 2'25 × 2'90 m. Estava pavimentat de mosaic, el dibuix del qual és el següent: dues faixes de quadrats blancs posats de cantell, alternats amb triangles, l'una a un extrem i l'altra a l'altre. D'aquesta manera s'obtenia un espai quadrat de 2'25 m. de costat, ocupat per un motiu circular de triangles blancs i negres, alternats, formant rodones cada vegada més estretes, i, per tant, aquests triangles són cada cop més petits. En el centre devia haver-hi el brollador, que no s'ha conservat. Dos dels quatre angles que deixa la rodona central estan ocupats per un dofí amb un trident, un altre per dos dofins amb les cues encreuades, i l'últim per dos dofins que tenen entremig un pop (fig. 20). El dibuix, obtingut sols en blanc i negre, és molt correcte. La mida de les pedres o tesel·les d'aquest mosaic i en general de tots els de la casa, és de 8 a 10 mm. de costat.

El pati comunicava, per la seva banda N., amb una gran cambra amb paviment de marbre (fig. 18). La comunicació era per mitjà d'una porta de 1'25 m. d'amplada. El llindar era format per una llosa de pissarra que tenia en els extrems (dreta i esquerra), dos forats quadrats que segurament servien per a encaixar les pedres dels brancals. La dita cambra amidava 5 × 6'5 m. El paviment fou trobat tot malmès, i en gran part havia estat arrencat. Tot al voltant de les parets hi havia una sanefa formada per peces de marbre i pissarra negra, però no disposades sempre en igual forma. Tota la part central constitueix un conjunt, extremadament asimètric i irregular, de peces de marbre blanc i rosat i de pissarra més fosca, quadrades, circulars, triangulars i allargades. Algunes sembla que no foren fetes per a ocupar aquest lloc, com ho prova l'estar treballades, per la cara inferior, amb un motiu de socs radials força correcte i que no té explicació en una peça de paviment.

Aquesta cambra comunicava per la dreta, per un portal de 1'85 m. d'amplada, amb una segona cambra pavimentada amb mosaic. El portal estava format, a dreta i esquerra, per dues pedres que sostenien els brancals, de la mateixa manera que els que hem descrit anteriorment; al centre, per una peça de mosaic amb un motiu romboïdal i de triangles de $1 \times 0'45$ m. La cambra, perfectament quadrada, amidava 3'65 m. de costat. La decoració del mosaic es limita a una sanefa amb fulles d'eura entrellaçades, i a quatre vasos estilitzats en la part mitjana de cada una de les bandes, de dibuix molt fi. (Fig. 21.)

Al N. d'aquesta cambra hi havia un recambró de $1 \times 2'25$ m. amb paviment de terra, el lloc d'entrada del qual no es pogué precisar. Completant aquest recambró, la cambra gran citada tenia un entrant en el seu angle NE., també sense pavimentar. La dita cambra tenia una altra entrada, ultra la descrita, que la comunicava amb les de la banda E. del pati, de què parlarem tot seguit.

En aquesta banda E. del pati hi havia dues entrades molt espaioses: una en el centre, de 3'25 m. d'amplada, pavimentada amb mosaic fent gregues i que donava accés a una cambra de 4'50 m. d'amplada, la llargada de la qual no sabem, ja que no pogué ésser totalment excavada per haver-hi al damunt construccions modernes. El paviment d'aquesta cambra era un mosaic de motiu molt complicat formant quadrats, hexàgons i polígons de 16 cares per la intersecció de triangles. Els motius que presideixen cada un d'aquets elements principals són tots diferents, ço que dóna un conjunt força ric, l'apreciació del qual ens facilitaràn les fotografies (figs. 22-23). Com en els mosaics anteriors, sols usa el blanc i el negre.

L'altra entrada, en aquesta banda de pati, tenia 1'95 m. d'amplada. Estava pavimentada de ciment amb pedretes adherides que formaven un dibuix de quadrats. Donava accés a una cambra de 2'55 m. d'amplada amb paviment de materials iguals als de l'entrada, i que constitueix un motiu geomètric senzill (fig. 17). Aquesta cambra, que sembla com si fos de pas, era la que comunicava, per una porta de 1'25 m., amb la cambra del mosaic amb sanefa de fulles d'eura.

Per la banda S. hi havia dues cambres més, cada una d'elles de $4 \times 4'75$ m., la comunicació de les quals amb el pati no es pogué precisar. El paviment era de terra piconada, i el seu nivell 0'80 m. més baix que el del pati central.

Per la banda W. no es va poder seguir l'excavació per raó d'haver-hi una construcció moderna. Més al S. hi havia el carrer de Lladó, que va impedir prolongar els treballs per aquell costat. Pel N., una paret d'un metre de gruix, sense cap entrada visible, formava, de segur, el límit de la casa. Sols per l'E. es va poder prolongar l'excavació, passant al descobert, primer, una cambra de 2'50 x 5 m. amb el paviment molt destruït, format per teules planes i que tenia a la banda E. una conducció subterrània formada amb teules planes i un clavagueró de desguàs. Més enllà encara seguia un espai pavimentat amb maons posats de cantell i dibuixant unes espigues. (Fig. 19.)

Les parets interiors de la casa tenien, per terme general, uns 0'60 m. de gruix. Estaven fetes amb pedres irregulars, morter i terra; en les cambres secundàries arrebossades amb ciment, i, en les principals, estucades de vermell molt viu.

En fer l'excavació es trobà molta terrissa romana corrent, especialment trossos d'àmfora i de teula, alguns petits fragments de terra sigil·lata i de vidre especialment una bella urna. La fondària a què sortien els paviments era entre 1 i 2 metres.

Aquest material, els mosaics i mostres de tots els paviments són al Museu Arqueològic de Barcelona.

PADRÓS, a *Aubada*; IDEM, a *La Veu de Catalunya*; GUDIOL I CUNILL: *Arqueologia Sagrada Catalana*.

:: PAVIMENT DE PICADÍS i calç trobat al carrer de Sant Antoni, tocant a la plaça vella, creuava transversalment el carrer i s'amagava pels dos extrems sota les cases de cada costat. Tenia 10 cm. de gruix i 1'50 d'ample. Per una banda el limitava una vorera de pedra, mentre per l'altra restava indeterminat l'acabament. Feia l'efecte d'ésser un camí revestit de paviment.

(Referència del Sr. Femades, mestre de cases a Badalona.)

▣ RESTES ROMANES DE CASA PINÓS en el terreny situat al NE. del carrer del Temple, en la finca coneguda per *Clos de la Torre* o *casa Pinós* i en l'hort del Col·legi de les Monges franciscanes que limita amb ella per la banda SE. Al Clos de la Torre foren trobats, al segle passat, mosaics, terrissa, paviments, restes de parets i d'edificacions; de totes les quals coses sols hi ha visible un mosaic reconstruït amb materials antics. La seva decoració recorda extraordinàriament la de

brollador de la casa del carrer de Lladó. El mosaic és un quadrat de 1'67 m. de costat. En el centre hi ha una rodona amb una sèrie de motius alternats en blanc i negre, i en els quatre angles altres tants dofins, cada un amb un trident (fig. 24). El dibuix és menys correcte que el del carrer de Lladó, i les pedretes usades són més grosses. Com allí, sols se n'usen de blanques i negres.

SOLER: *Badalona*, p. 45. Fins ara no s'havia publicat fotografia del mosaic. ¹

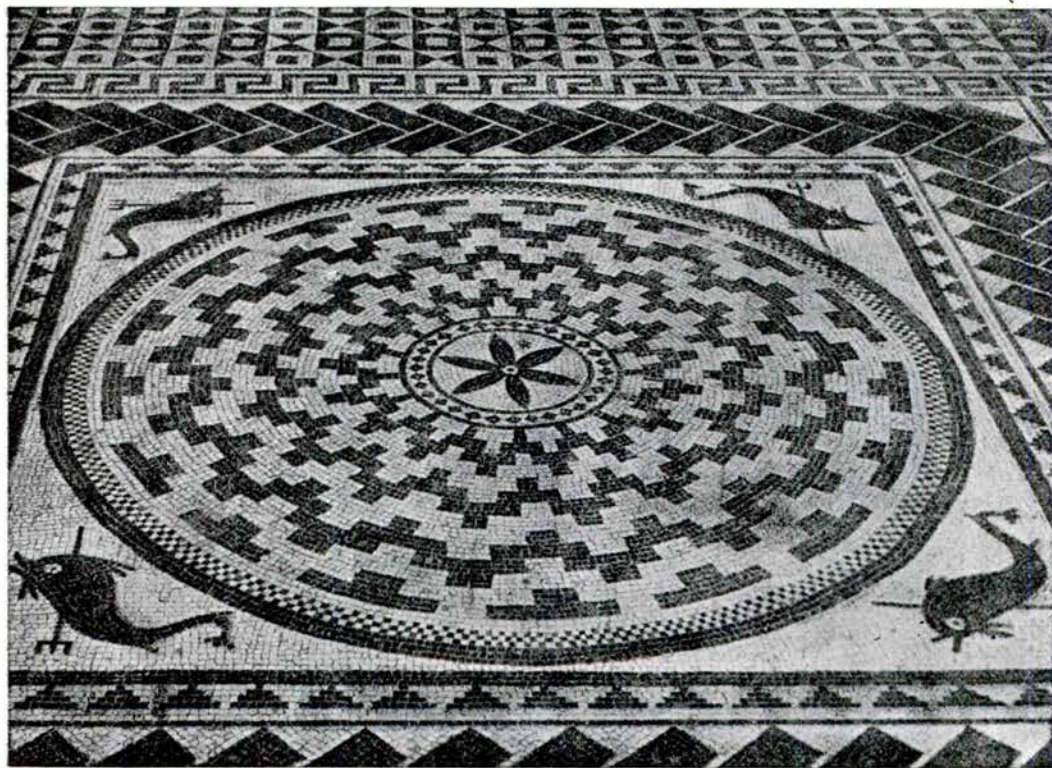
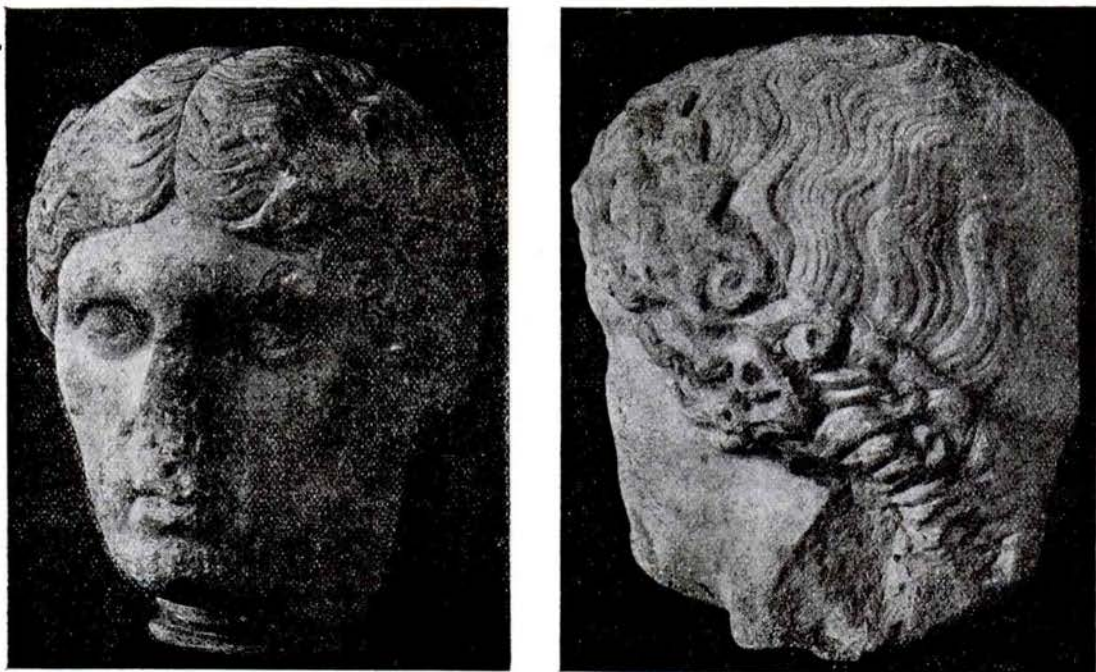

Fig. 24.—Mosaic de casa Pinós (Badalona).

L'esmentat Col·legi ocupa l'angle del carrer del Temple i la carretera reial, a la qual dóna l'edifici, i l'hort queda darrera limitant pel SW. amb el carrer del Temple. Forma un fort pendent, que es salva amb successius desmunts. En el tall d'aquests surten paviments a 1 m. de fondària aproximadament. A més a més, hi ha una paret (sobre la qual es recolza un dels

¹) Remerciem als Srs. Marquesos de Barbarà, propietaris de la finca, d'haver-nos permès, en companyia del Sr. Josep Colomines, d'estudiar amb tot detall aquest interessant mosaic.

talussos, que va de SW. a NE.), de la qual surten altres de perpendiculars. En un lloc, una paret revestida de morter forma tres semicercles d' 1 m. a 1'50 de diàmetre. Ultra això, en construir un dipòsit d'aigua i uns pous han estat descobertes sepultures de teules i paviments. En tot l'hort abunden els fragments de picadís despresos de paviments, els trossos de teula i la terrissa romana corrent, i s'han trobat alguns trossos de terrissa hel·lenística. Una excavació en aquest lloc donaria segurament grans resultats.

Figs. 25-26. — Bust trobat a Badalona. (Museu Arqueològic de Barcelona.) (1/3 apr.)

:: BARRI DE LLEFIÀ. — Han estat trobades algunes restes romanes, entre les quals cal citar una pedra de 0'60 m. d'alçada amb un relleu en forma de palmeta.

PADRÒS, a *La Veu de Catalunya*.

ESCULTURA. — Procedeix de Badalona, un cap de pedra marbre de 0'23 metres d'alçada. Es la testa d'una estatua de dona, la cara es troba molt gastada, i per la part de darrera està poc treballada, com per anar arrambada a una paret. Es conserva al Museu Arqueològic de Barcelona. (Figs. 25 i 26.)

La data general de les troballes de Badalona que no són les inscripcions, és difícil de determinar amb exactitud, però el conjunt dels mosaics descoberts és d'un tipus bastant tardà, i, el mateix per aquest fet que pel major nombre d'inscripcions del segle III, és a aquesta època a la que cal reportar amb major probabilitat el nombre més gran de troballes, i, per tant, el temps de major importància de *Baetulo*.

En aquesta època i sense forçar gaire l'imaginació podem veure *Baetulo*, com *Iluro* de què es parla més endavant, amb el seu temple, amb inscripcions dedicades, situat en el lloc del temple cristià actual, rodejat de cases relativament bones, i en una terra plana amb nombroses vil·les i camps ben conreats, creuada per una via concorreguda i governada per autoritats municipals propies, com una típica i próspera petita ciutat íbero-romana de les formades en la pau secular de l'imperi.

Finalment, publiquem unes dades inèdites contingudes en un lligall de notes d'història i arqueologia d'Ignasi Aparici i Amat, erudit de principis del segle passat ¹, que contenen algunes notícies sobre Badalona antiga. En general coincideixen amb les recollides per Soler i en part són preses (almenys en ço que es refereix a les inscripcions) de Finestres i Marca.

El paper que parla de Badalona comença en la forma següent: *Baetulonem celeberrimam Romanorum coloniam fuisse, vel ignari sciunt, quod abunde confirmant preter inscriptiones numori et antiquorum edificiorum rudera, parietine fragmenta, statuarum et pavementorum musivi operis; vide ego frustulum tessellis albis atque cæruleis stratum, affixum parieti ville Marchionis de Pinos, ut melius conservetur; aliud quoque vidi in colle non procul a dicta villa crustulis, calculisque versicoloribus fragmentum in quo adhuc leguntur he litere...*

La major part de les restes conegudes per l'Aparici són les del *Clos de la Torre* o casa Pinós, ultra les làpides de l'església que devien ésser descobertes cap aquest temps. Sols trobem com a citació nova la de restes romanes *in colle non procul a dicta villa*. Segueix una relació de les inscripcions conegudes de Badalona de les quals sols copia íntegrament la n.º 4,608 del *C. I. L.*, II, a la qual precedeix el comentari: «S'ha descobert novament en Badalona una Làpida ab la Inscripció següent.»

1) Biblioteca de Catalunya, papers per classificar.

En la plana última afegeix: «*Duo imminent oppido colles*, en lo vn tal vegada existeix la inscripció del Sol» (la n.º 4,604 del *C. I. L.*, II), i més avall: «Al rededor del Poble se coneixen vestigis de gran poblacio, y cada punt si troban monedas, trossos de estatuas &c. y paviments mosaichs: lo de Pinos y lo de la montañeta.» Aquest deu referir-se al mateix lloc que no coneixem que ha esmentat abans, i sobre el qual insisteix unes ratlles més avall: «En casa Pinos *frustulum pavimenti musivo opere strati teselli albis atque coruleis*. En lo turó *Aliud crustulis, calculisque versicoloribus fragmentum cum inscriptione: &c.*» I ací acaba el manuscrit. Es doncs l'existència, en un dels turons d'aprop de Badalona, de restes romanes versemblablement abundants, la notícia interessant que ens proporcionen aquests papers d'Ignasi Aparici. Es possible que visitant detingudament el terme es pugui trobar aquest lloc.

♠ INSCRIPCIÓ EN UNA ROCA. — Era a la partida de Montigalà, o Montaguilar, en el terme de Badalona i a 1,800 metres de l'església d'aquesta ciutat, gravada en una roca que mira a sol ixent. El seu text és una dedicació al Sol, i per la seva lletra correspon al segle II després de J. C. ¹

Ha estat traslladada al Museu Arqueològic de Barcelona davant del perill d'ésser destruïda per l'explotació d'una pedrera.

:: CAN FÀBREGUES, lloc situat prop de Tiana, entre el nucli de població principal i el cementiri i l'església vella; surten, en uns marges, paviments ordinaris de picadís i morter i terrissa romana ordinària.

▣ MONTGAT.—Sortint del túnel del ferrocarril en venir de Barcelona, a l'esquerra hi han els restes d'una vil·la: el més visible és un paviment de picadís tallat per un marge.

▣ Poblats ibèrics de Castell-Ruf

Està situat en un turó molt isolat, que és una avançada de la serra costera sobre el Vallès. Aquest turó, que té 460 m. d'alçada, és de difícil accés per

1) *C. I. L.*, II, 4,604.

tres llocs, i sols pel coll situat a la seva part SE. resulta fàcil la pujada. La seva distància al mar és de prop de 6 km.; del poble de Martorelles, sols de 1'2 km. En el seu cim es veuen restes de parets d'orientació confusa, per la gran quantitat de pedres caigudes i de vegetació que ho cobreix tot. De totes maneres, es veuen algunes cambres rectangulars.

La terrissa recollida, entre la molta que abunda en tot el turó, és ibèrica, ordinària llisa a torn, sense pintar; alguns fragments de vasos fets a mà amb relleus, i hel·lenística de vernís negre lluent.

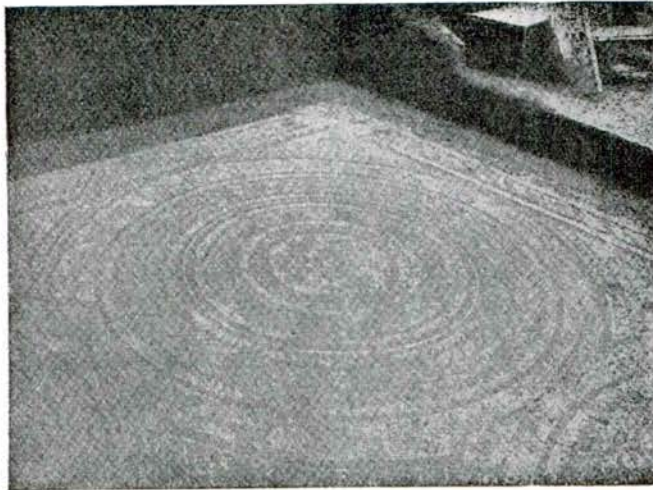

Fig. 27. — Mosaic de la finca Varals de Coromines. (Ocata, Masnou.)
(De l'*Arquitectura romànica*, vol. I, fig. 291.)

▣ ▨ VARALS DE COROMINES. — Lloc situat al NE. d'Ocata, en propietat de Mr. Morrisson; restes d'una sumptuosa vil·la romana d'època tardana, probablement del segle IV. El que hi ha de més notable són dos grans mosaics geomètrics de colors, de treball esmerat (figs. 27-28). Un d'ells forma una sèrie de grans compartiments ròmbics i quadrats amb sanefes de gregues i enllaçats, amb una creu a la part central de cada un dels compartiments. L'altre forma uns grans cercles tangents amb una sèrie de zones concèntriques amb motius geomètrics. També a la part central de cada cercle hi ha una creu.

En les terres recollides en fer-se l'excavació es trobà abundant ceràmica romana ordinària, i terra sigil·lata. Entre la primera cal citar grans trossos

Fig. 28.—Varals de Coromines (Ocata, Masnou).
Paviment de mosaic.
(De l'*Arquitectura romànica*, vol. I, fig. 292.)

de dòlium i d'àmfores de formes comunes. Fou també trobat algun petit objecte de metall, de poc interès. Els mosaics foren colgats de nou sense destruir-los.

Pellicer suposa aquesta estació posterior al segle VI, opinió que no troba fonament en el tipus dels mosaics i llur decoració que cau plenament en les normes romanes, ni en el material acompanyant, també típicament romà sense cap barreja.

PELLICER: *Troballes arqueològiques*; PUIG I
CADAFALCH: *Arquitectura romànica*, pàgi-
nes 232-237.

▣ Poblament ibèric de Cèllec

Situat en el terme d'Orrius, en la serra de Cèllec, que forma tres turons espadats units per collades. En el més alt, conegut per *el Castellot*, i Turó Gros, a causa precisament de les restes antigues que hi ha, és on es troba el poblament ibèric, a uns cinc-cents metres d'alçada, a 7 km. i mig del mar en línia recta i sols a un i mig del poble d'Orrius.

El turó del Castellot és de difícil accés per tots cantons (en especial molt espadat pel NW. i S.), i sols resulta practicable pel WSW., on hi ha el coll que l'uneix al turó veí. Les restes de construccions sols ocupen el cim, mentre que les de terrissa antiga han baixat, pels vessants del turó, fins als colls propers.

El recinte del poblament és perfectament visible, i tendeix a una forma trapezial (fig. 29). Una muralla l'envolta completament, i es conserva en una alçada de 0'40 a 0'60 m.; però el lloc en què hi hagué la porta, encara que sembla que devia ésser al W., davant de la part accessible del turó, no resulta visible. El gruix de la muralla és d'un metre aproximadament. La seva longitud total, d'uns 230, que enclouen un espai d'uns 3,600 m.² El mur és fet de dues parets de pedres, de 0'40 m. de llarg com a màxim, algunes vegades més o menys tallades, i sostingudes amb rebles, reomplint els buits

amb reble i menudall. En diferents llocs s'utilitzen roques naturals per a sostenir i consolidar la muralla. En el clos interior es veuen algunes parets que arrenquen perpendicularment a la muralla, el gruix de les quals és poc

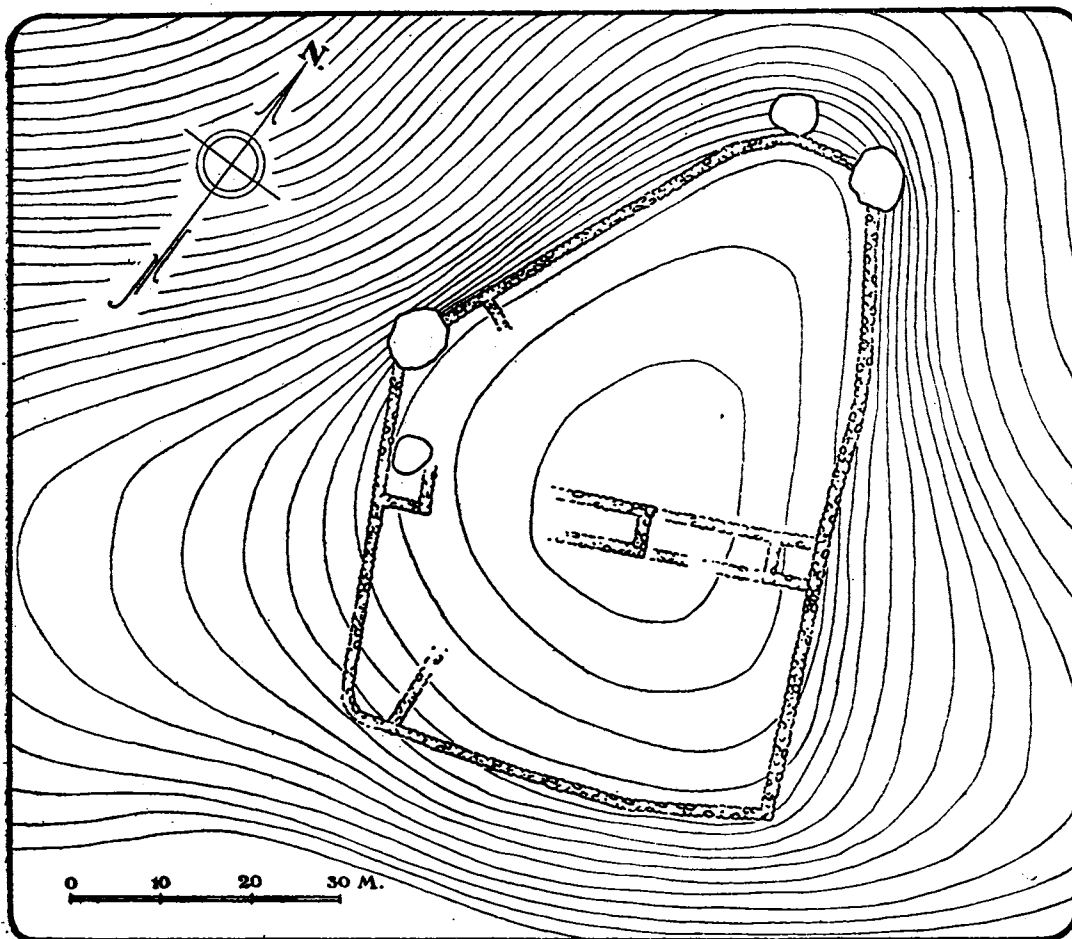

Fig. 29. — Pla del poblat ibèric de Cèlecs. (Per Marian Ribes.)

inferior al d'aquesta. Es pot veure alguna cambra rectangular, però sense netejar-lo i excavar-lo no es pot determinar res més.

La ceràmica recollida, en fragments molt petits, és dels tipus corrents a la costa, semblant a la de Puig Castellar, o sia feta a torn sense decoració de cap classe. Hi ha també la ceràmica hel·lenística de vernís negre lluent.

CARRERAS CANDI: *Excursió als orígens de la Riera d'Argentona.*

● VILASSAR DE MAR. — Prop del lloc anomenat *la Tintoreria* foren descoberts bon nombre de sepulcres romans de teules. Sortien a uns 2 m. de fondària en el tall de les graves quaternàries. El seu contingut era simplement d'ossos humans, sense anar acompanyats de cap objecte. En el mateix lloc alguns testos romans (trossos d'àmfores ordinàries).

● Rajoleria situada al peu de la carretera de Vilassar a Argentona. S'hi han trobat sepultures romanes amb llànties i altra ceràmica. Una, d'in-

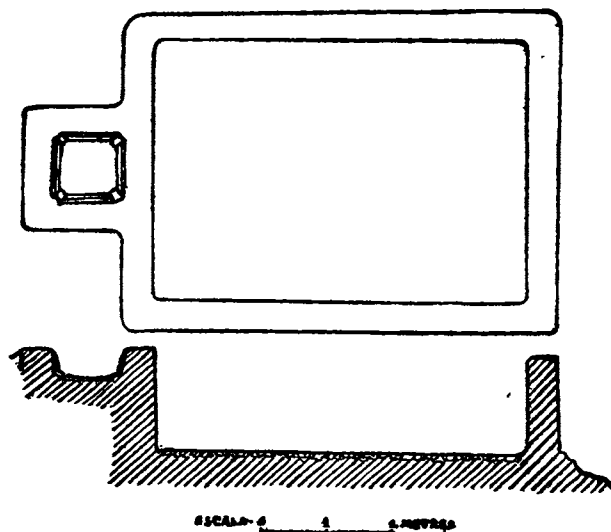

Fig. 30. — Planta i secció del dipòsit de la rajoleria de la carretera de Vilassar a Argentona.

PELLICER: *Iluro*, p. 274.

:: CABRILS. — Finca Bahils. Restes de terrissa romana; un sepulcre l'època del qual ens sembla difícil de determinar, que contenia «un dardo de cobre».

PELLICER, *Iluro*, p. 87.

▣ Poblament ibèric de Burriac

Està situat en les vessants S. i SW. de la muntanya de Burriac, que es troba a 3'4 km. en línia recta del mar, (punt més pròxim entre Vilassar i la riera

1) *C. I. L.*, II, 4,528. Està publicada entre les de Barcelona.

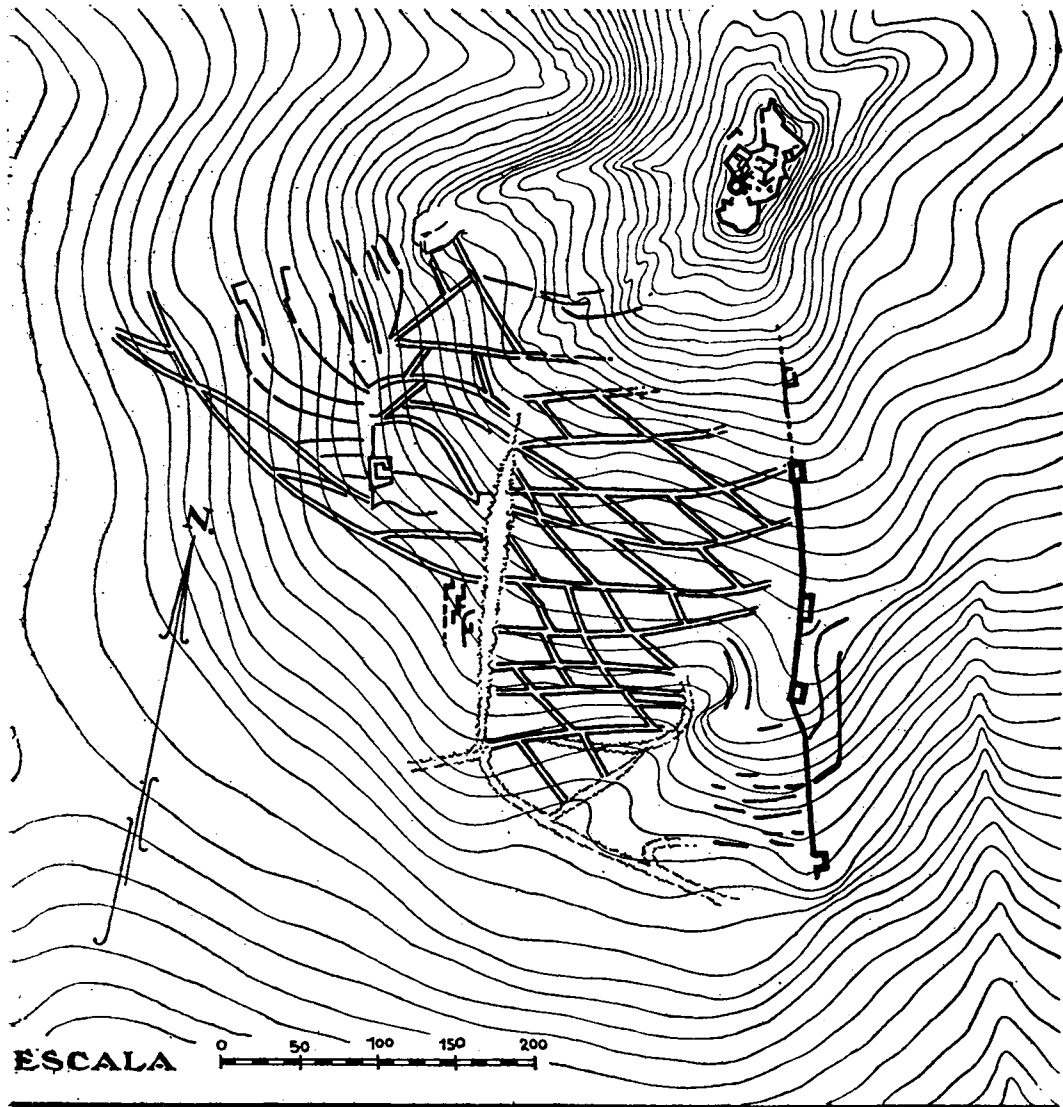

Fig. 31. — Pla general del poblat ibèric de Burriac. (Per Marian Ribes.)
La construcció situada a la part superior és el castell; a la dreta perpendicularment a la pendent
la muralla ibèrica amb les seves torres.

d'Argentona) a 2'4 d'Argentona i a 1 de Cabrera de Mataró. L'alçada d'aquest turó és de 375 m., i el cim està completament encinglerat. Amb tot, un corriol, pel costat NE., el fa accessible. Avui dia la part més alta del turó està ocupada per les ruïnes del castell de Burriac, en les quals no es veu

cap resta que pugui ésser de l'època del poblat ibèric. Segurament, la construcció del castell, en la qual es devien aprofitar les pedres de les edificacions anteriors, ha esborrat l'existència d'aquestes; però no hi ha cap dubte que el poblat ibèric visible en el vessant que hem indicat degué tenir el seu nucli més primitiu en aquella part de la muntanya que domina completament tota la resta i és la que més condicions ofereix per a establir-hi un lloc d'habitació perfectament segur. Posteriorment, com es pot comprovar

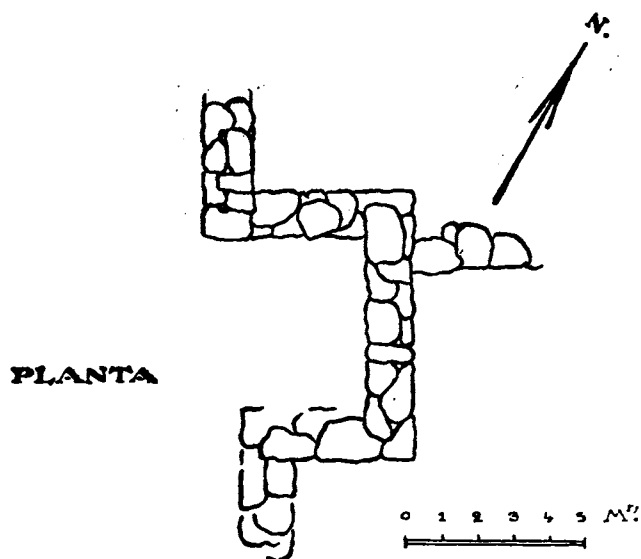

Fig. 32. — Planta d'una de les torres de la muralla ibèrica de Burriac.

que esdevingué amb altres poblats ibèrics, el de Burriac va prendre una major extensió i es va escampar pel vessant meridional del turó, i, dintre d'aquell, sols pel tros del W. (fig. 31). Tot aquest terreny, en el qual es troba un immens escampall de terrissa ibèrica, està ocupat avui dia per una gran quantitat de parets de pedra seca, que segueixen en general les línies de nivell i que, més que restes d'edificacions, semblen marges per a aguantar la terra. La distància que hi ha entre dues d'aquestes parets, el fet que sols surten a l'exterior per la banda que mira al S. (o sia la més baixa, quedant terraplenades pel N.), la seva mateixa tècnica, tot fa sumament dubtós que pugui tractar-se de parets de cases; i acaba de refermar la creença que es tracta (en la seva major part almenys) de simples marges d'utilització agrícola o de tanques de petits corrals de bestiar, el mancar-hi quasi en absolut les parets traveseres perpendiculars a les anteriors. La resta indubtablement ibèrica és una grossa muralla situada a la part de llevant, que va de N. a S., i que comença a uns 80 m. del cim, es prolonga, amb alguns trencaments, en una longitud de 300 m., i deixa encara el seu extrem meridional imprecís

que esdevingué amb altres poblats ibèrics, el de Burriac va prendre una major extensió i es va escampar pel vessant meridional del turó, i, dintre d'aquell, sols pel tros del W. (fig. 31). Tot aquest terreny, en el qual es troba un immens escampall de terrissa ibèrica, està ocupat avui dia per una gran quantitat de parets de pedra seca, que segueixen en general les línies de nivell i que, més que restes d'edificacions, semblen marges per a aguantar la terra.

La distància que hi ha entre

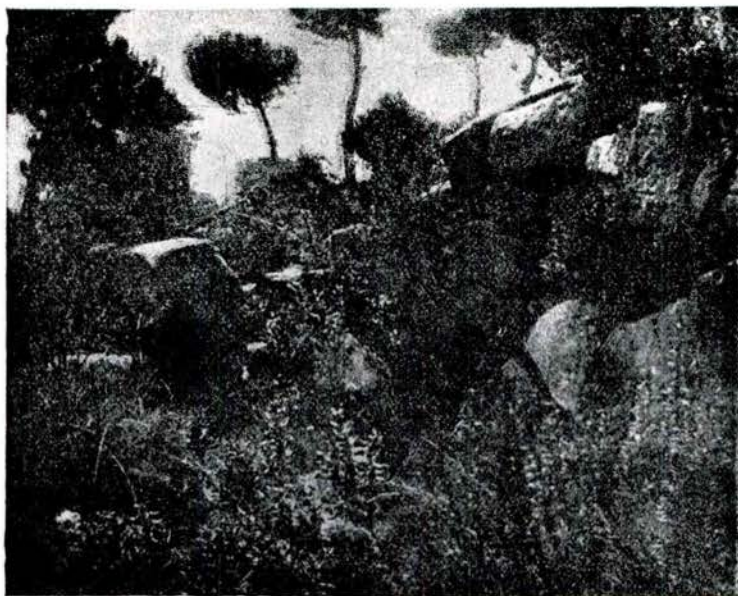
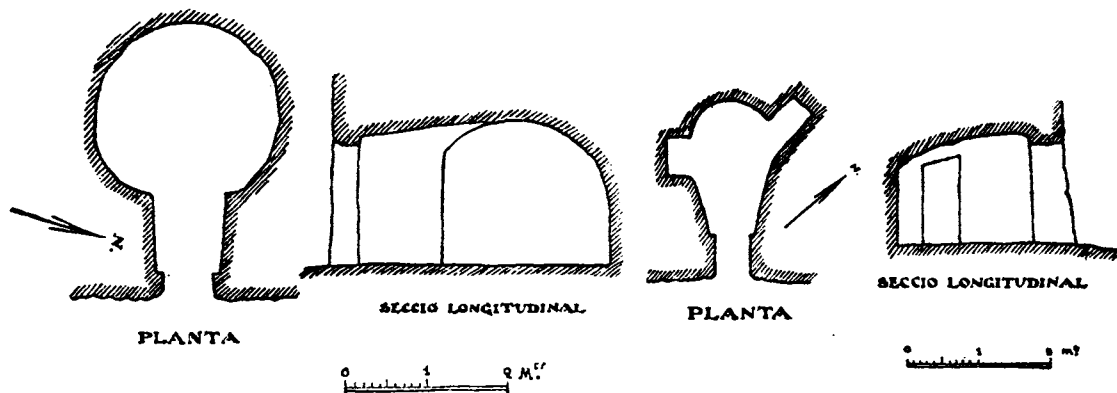

Fig. 33. — Restes de parets en el poblat ibèric de Burriac.

Fig. 34. — Entrada d'una de les coves artificials del recinte ibèric de Burriac.

com el septentrional. En aquest espai hi ha cinc sortints en forma de torre (fig. 32), a distàncies variables entre ells, que van de 40 a 80 m. Es veu que existia una porta al costat de la tercera torre. El gruix de la muralla és de més de 2 metres entre les torres segona i quarta i més prima (menys de 1'50) més amunt i més avall d'elles. L'alçada de les restes que es conserven arriba sols a 1 m. i la torre tercera per l'exterior en té més de 2.

Figs. 35-36. — Plantes i seccions de dues de les coves artificials situades dintre del recinte ibèric de Burriac. (Per Marian Ribes.)

La tècnica constructiva d'aquesta muralla consisteix en dues parets formades de grosses pedres, i el buit intermig està reomplert de reble i terra, tècnica aquesta molt corrent en les construccions ibèriques. En l'espai restant ocupat pels marges hi ha unes quantes restes de paret d'un aspecte semblant al de la muralla, especialment unes que dibuixen una cambra quadrangular i que no hi ha dubte que són antigues. Formen una torre de 8×5 m., amb una porta per la banda de llevant i murs de 1'20 m. de gruix i fins a 2'50 d'alçada (fig. 33). Buidada aquesta torre i la tercera de la muralla, encara que poc metòdicament, s'hi han trobat gran quantitat d'ossos, petxines i molta ceràmica. S'ha de fer notar també l'existència en l'àrea del poblat d'un cert nombre de coves artificials obertes a la roca (figs. 34-36). Totes elles tenen una planta semblant, o sia un corredor, generalment molt estret (menys d'un metre d'ample) que acaba en una cambra circular. La part més pregonada d'aquestes coves és de 5'40 metres (incluint-hi el corredor, en part fet a cel obert), i la cambra més gran té 2'20 m. de diàmetre. Són baixes de sostre: la més alta té, a la cambra,

1'70 m. Algunes són parcialment construïdes completant la disposició natural de roques aïllades. Quin era l'objecte d'aquestes construccions subterrànies és difícil dir-ho, ja que, completament buides de terra quasi totes, àdhuc no es pot afirmar que datin de l'època ibèrica, encara que això sembli més probable que altra cosa, donada la seva situació en un terreny en el qual, com hem dit, abunden els fragments esparsos de ceràmica ibèrica. Podria tractar-se de llocs d'enterrament, o de llocs que tinguessin l'ofici de sitges. D'aquestes últimes se'n coneix alguna en l'àrea del poblat, però sense haver estat objecte d'excavació. Es possible també que es tracti de coves de refugi en cas de pluges de poca durada, com les que acostumen avui a fer els pagesos en llurs conreus. La llur excavació no suposa un gran esforç, ja que són cavades en una roca poc consistent, l'anomenada *sauló*.

Tot el que hem dit planteja alguns interessants problemes. En primer lloc, si admetem que tot el perímetre limitat a llevant per la muralla descrita, al N. per la part alta del turó, al S. per una línia perpendicular a l'indret en què acaba la muralla, i a ponent per alguna construcció com la cambra o torre feta amb grans pedres a què ens hem referit, estava ocupat per construccions del poblat, tindrem una superfície d'unes 12 hectàrees, a la qual cal sumar la de la part alta del turó, superfície gairebé excessiva per a un poblat ibèric. Puig i Cadafalch ha suggerit encertadament la idea que el poblat pròpiament dit ocuparia sols el cim del turó, i que tot el vessant limitat a l'E. per la muralla seria una extensió de conreus dependents del poblat, o un gran clos per a guardar el bestiar, on s'aixecarien cases a poc a poc, però sense arribar a cobrir-la totalment. En ésser amenaçats els habitants de Burriac d'un perill greu, cercarien refugi en el lloc que podríem anomenar l'acròpolis de la seva vila, de reduïda extensió i fàcil defensa, al mateix temps que aixecaren la muralla descrita, per a protegir llurs conreus i habitacions exteriors d'una escomesa momentània.

Els fragments de terrissa recollits són del tipus de Puig Castellar i de les altres estacions de la mateixa època i cultura. També hi ha la ceràmica hel·lenística d'importació. El Sr. Marian Ribes ens comunica que hi ha recollit fragments de ceràmica grega de figures roges i trobat fragments hel·lenístics amb grafit ibèrics, a més de ceràmica romana en la part més alta del poblat. També s'han trobat alguns objectes de ferro i bronze dels corrents en els poblats ibèrics.

● Necròpolis ibèrica de Cabrera de Mataró

Situada al migdia de les cases que constitueixen aquest poble, en la finca anomenada *Can Rodon de l'Hort*, situada entre la riera de Cabrera i el torrent de Sant Feliu.

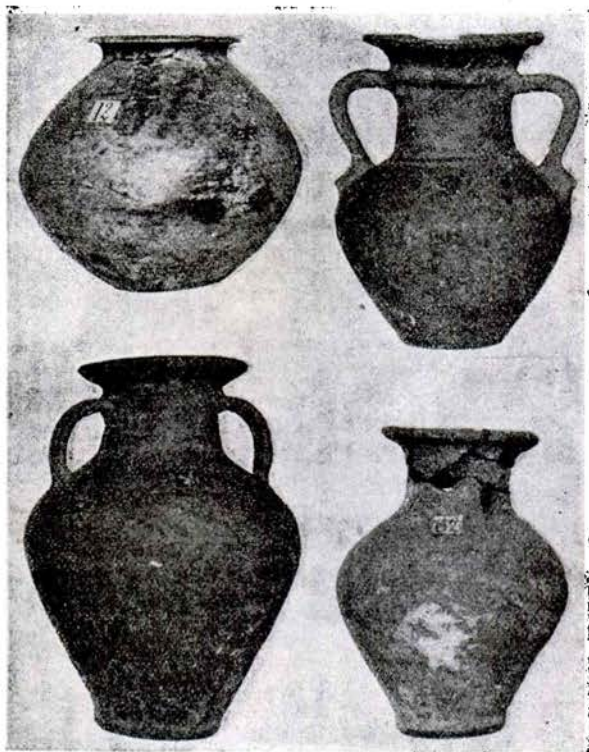

Fig. 37. — Tipus d'urnes cineràries de la necròpolis ibèrica de Cabrera de Mataró.
(Museu Arqueològic de Barcelona.)

Els enterraments sortien de 0'50 a 2 m. de fondària, formant grups separats per la mateixa terra argilenc-saulonenca que forma el sòl natural, o per pedres de regulars dimensions. Consistien en urnes cineràries posades dretes, al costat de les quals, en major o menor nombre segons els casos, hi havia altres vasos i plats contenint restes de menjar (ossos, closques d'ou, petxines, espines de peix, etc.). Ultra això, no mancaven armes tocant sempre a les urnes cineràries, de vegades dretes i en la seva forma natural, i altres

doblegades d'una manera intencionada. Cada grup devia constituir una sepultura amb les seves ofrenes.

Les urnes cineràries tenien un gran nombre de formes (fig. 37), des de la gran àmfora ibèrica, de forma cilíndrica, acabada en punta buida interiorment, i sense coll, fins a vasos més petits, de formes elegants, que recorden formes d'imitació grega hel·lenística. Tota aquesta ceràmica és feta a torn, i manca en absolut de decoració pintada, incisa o en relleu. Entre els vasos petits, les formes dels quals són molt semblants a les dels grans vasos (excepte l'àmfora ibèrica), amb la sola diferència de la grandària, n'hi ha alguns amb unes línies de pintura vermella i altres amb unes incisions formant zigzaga. La ceràmica hel·lenística de vernís negre, d'importació, és molt abundant a Cabrera. Entre ella hi ha algunes cràteres d'una forma absolutament igual a les de Puig Castellar citades. Entre els objectes de metall hi ha espases del tipus de La Tène del segon període, falcates, solifèrreums, fíbules del final de La Tène I i de La Tène II, anulars i d'altres tipus, tanques de cinturó de bronze, puntes de llança, etc., etc.

La necròpolis de Cabrera es troba al peu del turó de Burriac i a menys d'un quilòmetre de distància del poblat ibèric que hem descrit, situat al vessant meridional del dit turó. Les troballes són absolutament iguals i de la mateixa època i cultura. Es, per tant, gairebé segur que es tracta de la necròpolis corresponent a aquell poblat. La seva extensió i la seva riquesa corresponen igualment a la que es pot notar en el poblat, malgrat estar aquest molt destruït i no haver-s'hi fet cap excavació. La necròpolis tampoc no està totalment excavada. Darrerament (estiu de 1928) s'hi han fet algunes troballes més, semblants a les efectuades abans. Tot el material és al Museu Arqueològic de Barcelona.

RUBIO DE LA SERNA: *Necròpolis ante-romana en Cabrera de Mataró*; SERRA-RÀFOLS: *La Col·lecció Rubio de la Serna al Museu de Barcelona*; BOSCH GIMPERA: *Prehistòria Catalana*, pp. 263-5.

Altres troballes en terme de Cabrera de Mataró

:: Prop de l'actual cementiri, han estat trobades àmfores i altre terrissa romana més fina i també fragments de ferros.

● FINCA MATEU, situada al migdia del poble: Sepultures el material

de les quals, hom diu, és semblant al de la necròpolis de *Can Rodon de l'Hort*, descrita abans. Serien les restes d'un cementiri ibèric contemporani.

⁺₊ :: MONT CABRER, turó d'uns 310 m. d'alçada situat entre Cabrera de Mataró i Cabriels; el seu cim està a poc més d'un quilòmetre de Burriac. Restes d'habitacions ibèriques i romanes (?), ceràmica des de la més grollera feta a mà a la més fina, ferros. Aquesta estació ha estat poc estudiada.

:: PLA DE BONA. Importants vestigis d'una vil·la romana, restes de parets, de paviments ordinaris, ceràmica de tipus diversos, fragments de marbres.

PELLICER: *Iluro*, p. 247.

:: ERMITA DE SANTA MARGARIDA, situada prop de la carretera de França i de la riera d'Agell. En la seva proximitat ha estat senyalada la troballa d'un dòlium.

 AGELL (*Agellum*).— Restes romanes, que consisteixen en ceràmica, restes de paviments i altres semblants: possiblement una vil·la. Aquest lloc és citat com a vil·la en documents del segle x (escriptura de 22 de desembre de 992, del cartulari de la Catedral de Barcelona).

PELLICER: *Iluro*, pp. 65, 245 i apèndix.

--- --- CAMÍ DE PARPERS, DES DE CAN CARRERES A LA RIERA DE PINS, AL COLL DE PARPERS. — Restes d'un camí romà que unia la costa amb el Vallès. Queden algunes parets de sosteniment de terres, amb trossos d'àmfora i altra terrissa ordinària. Pellicer creu que es tracta de la carretera o camí que anava d'*Iluro* a *Ausa*, encara que sense cap fonament, com no sia que la seva situació i orientació vingui a confirmar-ho. Fins no és segur que sigui un camí romà, car pot tractar-se de restes d'altra naturalesa o d'una via romana utilitzada en èpoques posteriors. Aprop però hi han restes d'habitacions romanes. Fou el camí de comunicació entre Mataró i Granollers durant tota l'Edat Mitjana.

PELLICER: *Iluro*, pp. 229 i ss.

Argentona

:: FINCA DE CAN PINS. Restes romanes: terrissa ordinària, parets.

PELLICER: *Iluro*, p. 245.

:: CAN CABANYES. Restes d'una vil·la romana.

:: TURÓ MOLÍ DE VENT.— Al N. del camí que va de Mataró a Argentona, a 1 quilòmetre de Mataró. Restes romanes: parets, paviments (*opus marmoreum*), ceràmica (un fragment amb l'estampilla OF. PVDEN[tis] «... un Falus... una petua estatua de màrmol...»). Recentment, àmfores, sepultures i una moneda. També, diu Pellicer, en aquest lloc han estat trobats anterraments semblants als de Cabrera de Mataró.

PELLICER: *Iluro*, pp. 125 i 244.

● RAJOLERIA «LA BÒBILA» entre Mataró i la riera d'Argentona, al camí del mig. Uns dotze sepulcres de teules. Ceràmica romano-cristiana, llànties, sepultures recobertes de planxa de plom.

PELLICER: *Iluro*, p. 255.

:: ERMITA ENRUNADA DE SANT JAUME DE TRAIÀ, entre Mataró i Argentona, a la vessant W. del turó de Serdanyola. Làpida amb la següent inscripció: (fig. 38.)

Fig. 38.— Inscrició de l'ermita de Sant Jaume de Traià.

La làpida formava part de la paret de l'ermita. Hom hi ha trobat, així mateix, molts fragments de ceràmica i tègules.

Can Llauder

☐ ☒ Llocs coneguts per Torre Llauder i finca Tunyí, situats a uns 700 m. al SW. de Mataró, en l'anomenat *Pla de Boet*, tocant a la carretera de Barcelona a França:

S'hi han fet moltes troballes d'època romana que denoten l'existència en el dit lloc d'una

Figs. 39 i 40. — Testes de marbre procedents de Can Llauder, aprop de Mataró. (Museu de Mataró.)
(De ALBERTINI, figs. 270-271.) (1/4 i 1/5 apr.)

vil·la molt important. Esmentem: Un fragment de làpida amb inscripció. ¹

Altres fragments petits amb les lletres ...GA... i GN... Aquest segon sembla esser un fragment de la inscripció citada abans.

1) C. I. L., II, 4617.

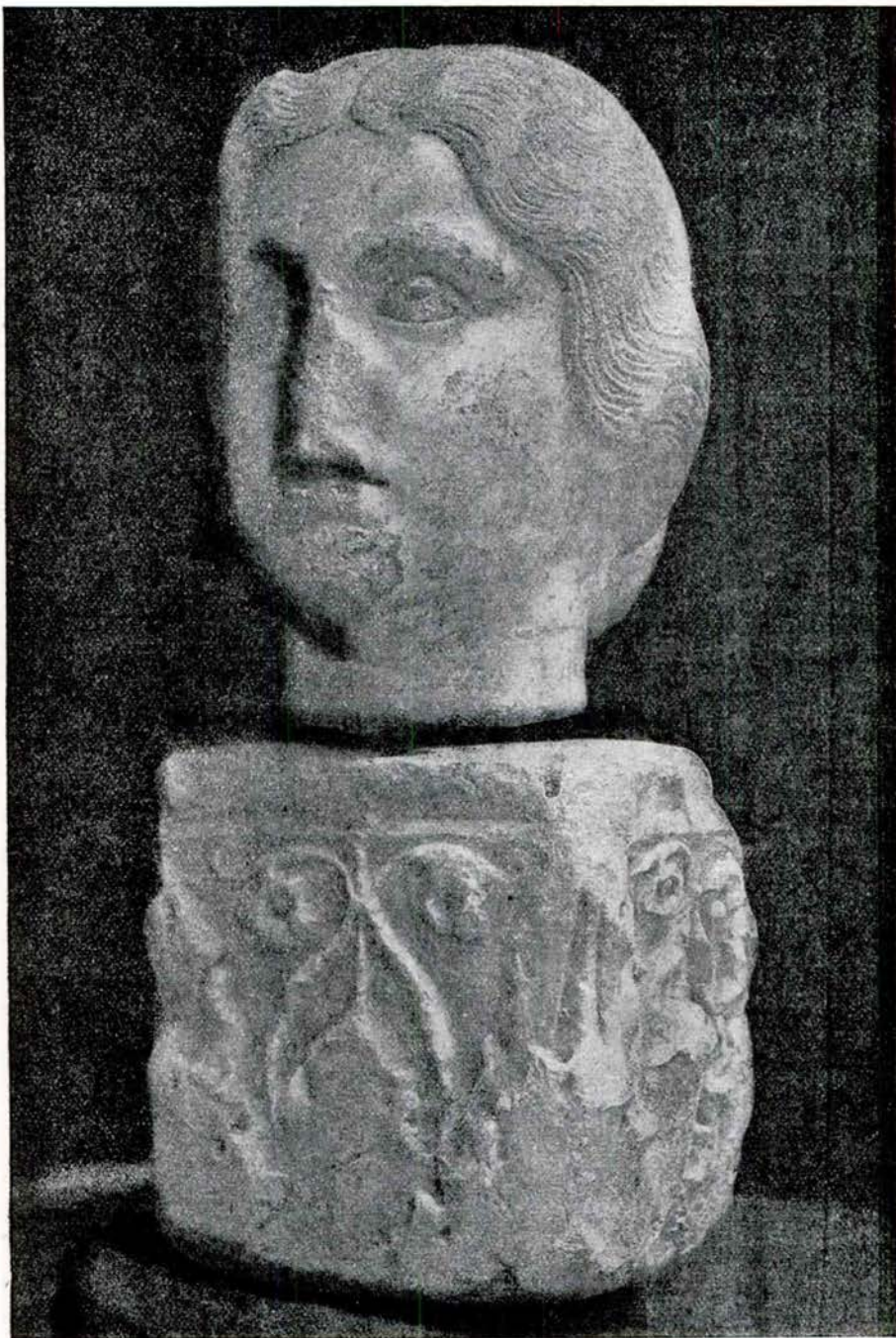

Fig. 41. — Testa i capitell corinti procedents de Can Llauder, afores de Mataró.
(Col. Andreu. — París.) ($\frac{1}{3}$ apr.)

Dues testes de marbre: la una resta d'un bust i l'altra d'un bust o estàtua; la primera és una testa varonil de 0'39 m. d'alçada i la segona una de femenina de 0'38 m. (Museu de Mataró.) (Figs. 39-40.)

Una altra testa femenina de marbre de 0'24 m. d'alçada (a la col·lecció Marian Andreu, París). (Fig. 41.)

Un capitell d'ordre corinti, molt fet malbé, de 0'20 m. d'alçada (a la col·lecció Marian Andreu, París). (Fig. 41.)

Mosaics. Un d'ells, citat per Laborde. Els mosaics de la Finca Tunyí foren colgats sense ésser destruïts.

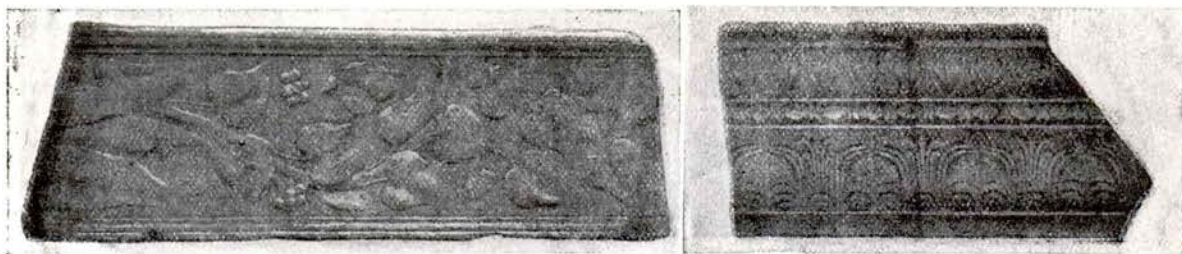

Fig. 42. — Fragments escultòrics del Museu de Mataró, procedents probablement de Can Llauder.

Restes de parets; molta ceràmica, alguns fragments de la qual amb lletres estampades; una figureta de terra cuita; sepulcres: sarcòfags (de pedra ?) un de plom. Sembla que alguns d'aquets sarcòfags estaven continguts en una petita cambra, tal vegada el basament d'un sepulcre romà de tipus de torre.

Pellicer esmenta *bajos relieves de estilo griego, molduras de mármol, també una hermosa cabeza marmórea... El tocado [de la qual] no ofrece atributo alguno de divinidad, antes es sencillísimo*. Tal vegada sigui la testa de la col·lecció Andreu. Es possible que procedeixin d'aquest lloc els dos fragments de fris de marbre del Museu de Mataró, un d'ells amb motius florals estilitzats, i l'altre amb fulles d'aura més naturalistes. (Fig. 42.)

També es guarden unes motlures de marbre en la mateixa Torre Llauder.

Hi havia igualment en aquest lloc, restes d'un forn de ceràmica i d'una conducció d'aigües.

PELLICER: *Iluro*, pp. 146, 243, 254, etc.; LABORDE: p. 11; ALBERTINI: n.º 234 i 235.

Mataró (Iluro)

Per part dels erudits del segle passat s'ha discutit molt més que de *Baetulo*, la identificació d'*Iluro* amb un lloc modern; però pot donar-se per perfectament segura respecte a Mataró, per les raons següents: En les cites de tots els autors romans està sempre entre *Baetulo* (Badalona, com hem vist) i *Blanda* (Blanes). Els documents medievals primerament identifiquen el lloc anomenat *Civitas Fracta* amb un altre que anomenen *Alarona*, *Alerona* i *Larona*, i més tard *Civitas Fracta* amb *Mataró*¹. La relació de nom d'*Iluro* amb *Alarona* és evident. Ultra això, un dels documents² posa com a llocs pròxims *Larona* i *Agello*, i no lluny de Mataró hi ha un lloc amb el nom d'*Agell*, que hem citat abans per les seves troballes romanes.

Confirma poderosament aquestes suposicions la làpida trobada a Mataró³ dedicada a L. MARCIVS... II. VIR. ILVRONE... (fig. 46). Aquestes dades creiem que són suficients per a una segura identificació. El nom de la ciutat que consta en la inscripció ha fet que hagim preferit la denominació *Iluro* a las diverses variants que trobem en els textos antics.

Les restes romanes trobades a Mataró, amb tot i no ésser monumentals, són prou importants per a refermar encara aquestes apreciacions. La població romana devia trobar-se construïda a l'indret en què hi ha actualment l'església parroquial i carrers veïns (fig. 43), car és en aquesta part de la ciutat on s'han fet les principals troballes. Fora d'aquesta zona, i cap a la rodalia de la població moderna, s'han trobat altres restes, que cal atribuir a vil·les o cases de camp, que devien ésser abundants en una comarca agrícola-ment rica.

Com és natural, les edificacions modernes han fet desaparèixer gairebé completament les antigues, i, sols degut a la casualitat, en diverses èpoques

1) Vegi's PELLICER, *Iluro*, pp. 32-55. En un document de 1024 (publicat pel P. CASAUS), es menciona un alou «*infra terminos parochiae Sanctae Mariae de civitate fracta quae dicitur Alarona*; en altre de 1066 «*ubi cognominatur civitas fracta vel Alerona*... En una escriptura de 2 d'agost de 1182, citada per Pellicer (p. 51), es parla d'una heretat en el terme de Mataró, parròquia de Santa Maria de Ciutat-treta. La documentació en que es veu aquesta evolució és nombrosa; en els pergamins referents al Castell de Mataró, la frase *in parochia Sanctae Mariae civitatis fractae, ex castro Mataronis, o infra terminos castri Mataronis* és la correntment usada. (Vegi's l'*Estudi I* de PELLICER, a *Iluro*.)

2) Una carta a un abad de Sant Pere de Roda, de 974 cita un alou *in villa Larona et in Agello*. (Apèndix de la *Marca Hispanica*, n.º CXVII.)

3) *C. I. L.*, II, 4,616.

s'han trobat algunes làpides, restes d'escultures i mosaics. S'ha parlat molt de muralles, mines i aqüeductes, però res d'això està ben comprovat. Es pot dir que la única dada concreta que sobre això tenim és un manuscrit de Baltasar Pi de principis del segle XVIII, conegut de Pellicer per una còpia

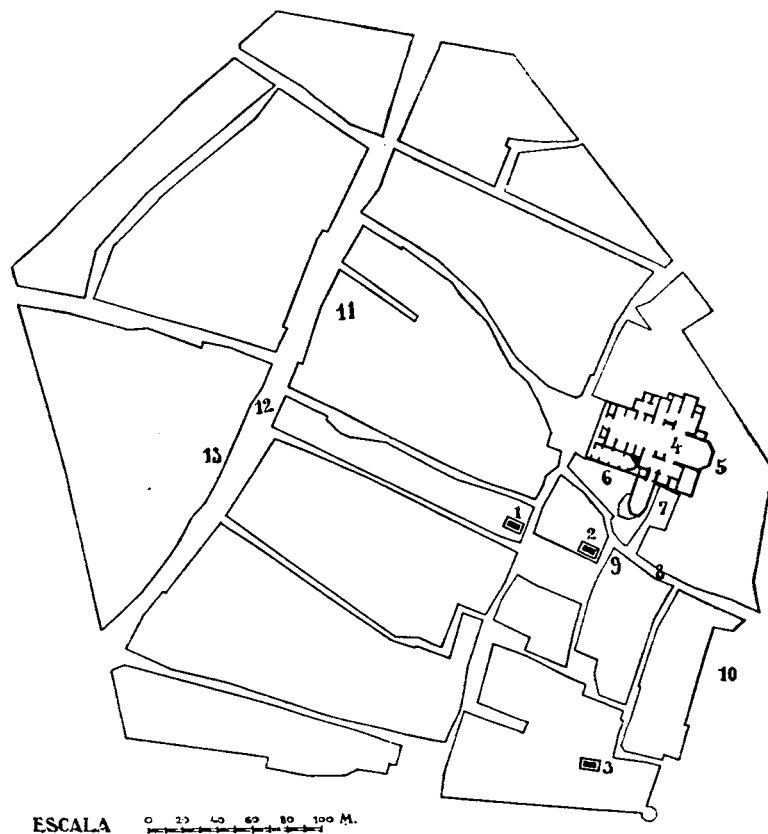

Fig. 43.— Pla de les restes romanes de Mataró. 1, Casa n.º 20 del carrer de Santa Maria; 2, Casa Guanyabens; 3, Casa Diviu; 4, Església; 5, Hort de darrera Santa Maria; 6, Fossar gran; 7, Fossar xic; 8, Baixada de Sant Simó; 9, Antiga casa Janer; 10, Carrer de Figueretes; 11, Hort del Sagrat Cor; 12, Restes a la Riera, davant de Casa la Ciutat; 13, Antiga casa Fontrodona.

treta per Antoni Simon en 1737. Aquest manuscrit que es titula *Breu resum de la Antiguitat y noblesa de la ciutat de Mataró* sols el coneixem per les referències que en fa el tantes vegades citat Pellicer (*Iluro*, p. 235). El fragment referent a les muralles i aqüeductes diu: «Se troban notables mines o aqueductos, en particular una que te la boca a mitgdia a poca distancia del portal de las peñas tirant a ponent y se encamina a tremontana, feta ab

tanta magnificència que ha mogut a alguns curiosos a penetrarla... a distancia mil canas, que a mon parer ve a ser sota lo portal de Batlleix, se trobaren ruinas de un edifici que lo primoros de ellas dona a entendre que era un edifici de sumptuositat... Se troba també a distancia de 150 pasos del convent de Carmelitas descalsas, tirant al camí ral que va a Vilasar, una grossa y forta paret de vuit palms de ample y setanta de llarch y en ella lo circuit de una torre que ja avuy es cubert de mes de sis palms de terra, que sols podia ser muralla de la ciutat.»

■ LÀPIDES I RESTES DIVERSES.—Al costat de l'església parroquial, en el lloc anomenat *Fossar gran* i les seves proximitats, han estat trobades quatre ares¹ dedicades pels sevirs augustals a BONO EVENT [ui], IVNONI, MERCVR [iō] i SILVANO, a més a més d'una altra amb la inscripció esborrada i una darrera anepigràfica de marbre trobada a l'hort de darrera l'església. Es conserven actualment al Museu Municipal. En el mateix lloc, en ocasió d'edificar-se la capella del Sagrament, foren trobades sepultures de teules, un basament de columna i altres restes menys importants. També hi ha notícia de la troballa de dues grans lloses de marbre sota el lloc de l'altar major, juntament amb una columna de quatre tambors de 0'60 m. de diàmetre i que fan entre tots 3'50 m. d'alçada, una base de columna i moltes més restes constructives. En aquest lloc no hi ha dubte que hi havia un temple.

PELLICER: *Iluro*, pp. 257 i ss.

Tots els llocs que es citen a continuació són molt a prop de l'anterior.

BAIXADA DE SANT SIMÓ.—Dos fragments d'estàtues trobades *al remover las piedras de la Bajada de San Simón con motivo de la renovación del empe-*

1) C. I. L., II, 4,612 a 4,615.

Fig. 44. — Tors escultòric trobat a Mataró. (Museu de Mataró.) (De ALBERTINI, fig. 269.)

drado, un d'ells un tors d'estàtua femenina drapat fou conservat (fig. 44), (Museu de Mataró), l'altre, nu, no ho fou.

PELLICER: p. 238; ALBERTINI: n.º 233.

CASA GUANYABENS (cantonada al carrer D. Magí i a la plaça Major), a un metre de fondària: Paviment d'*opus testaceum* enquadrat per una greca de dents de marlet.

PELLICER: *Iluro*, p. 227.

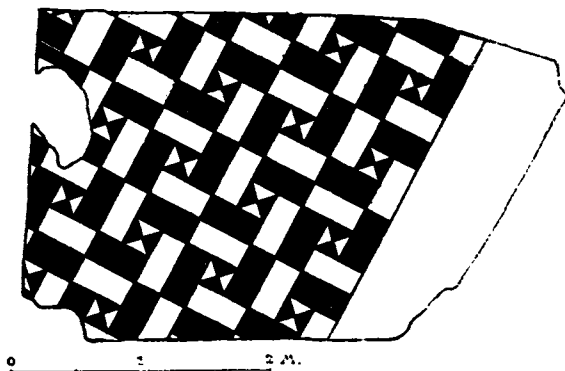

Fig. 45. — Mosaic de Can Diviu (Mataró).

■ CASA N.º 20 DEL CARRER DE SANTA MARÍA. — Fragment de mosaic; no es conserva.

PELLICER: *Iluro*, p. 239.

PLAÇA MAJOR. Casa entrè els carrers del Palau i Carreró. Mosaic; pedestal d'estàtua.

PELLICER: *Iluro*, p. 266.

■ CASA DIVIU O LENTISCLÀ al carrer de les Espenyes. Mosaic de dos colors, blanc i gris fosc. Forma una sèrie de paral·lelograms alternats d'aquests dos colors, entre els quals s'intercalen quadradets dividits en quatre zones triangulars dels mateixos colors. (Fig. 45.)

PELLICER: *Iluro*, p. 236; PUIG I CADAVALCH: *Arquitectura romànica*, pp. 228 i 232; LABORDE, p. 11.

CARRER DE LA RIERA davant de la Casa de la Ciutat (lloc allunyat un centenar de metres del grup anterior). Restes diverses: sepultures de teules, fragments de làpides (?), un sarcòfag de plom, no conservat, i dues estàtues mutilades trobades en 1814 igualment perdudes.

PELLICER: *Iluro*, p. 253.

CARRER DE LA RIERA. — Làpida dedicada a L. MARCIVS. Q. F. GAL. OPTATUS | ... II. VIR. ILVRONE | ... (Fig. 46.)¹

CARRER DE LES FIGUERETES I DE L'HOSPITAL. — Ceràmica romana i monedes.

1) C. I. L., II, 4,616.

PELLICER cita a més a més, altres troballes: Casa Salvador Janer (plaça Gran) una ara; hort del convent de Germanes del Sagrat Cor de Maria (antigament hort de la casa Guarro), a la Riera: sepultures formant un *columbarium* de 14 nínxols separats per embans amb els esquelets acarats i contenint alguns lacrimatoris i lluernes; aquesta troballa fou feta a principis del segle XIX i tot el conjunt fou destruït. Casa Jofre (avui Fontrodona): urnes cineràries (destruïdes); riera de Cirera: tros de fust d'una columna estriada

Fig. 46. — Lápida de Mataró amb el nom antic de la ciutat. (C. I. L., II, 4616.) (Museu de Mataró.)

i altres pedres treballades; proximitat del cementiri actual: sepulcres de teules; Col·legi Valldèmia: restes d'una vil·la; vinya al costat de la riera de Cirera i cap el cantó del cementiri: restes d'una vil·la i d'un forn de planta circular de dos metres de diàmetre; en un lloc proper *en la vertiente del cerro en que estuvo situada la casa y torre de Mataró*: sis sepulcres de teules. També es diu hi havia hagut en aquest lloc un monument que sembla era una sepultura en forma de torre. També en l'anomenat Camí Fondo, abans d'arribar a la riera de Sant Simó, al marge alt es veu tallat un paviment d'*opus testaceum*, en les proximitats es troba ceràmica

ibèrica (?) i sobretot romana; rajoleria Mates: urnes cineràries i ceràmica romana.

Es pot dir, en fi, que tota la rodalia de Mataró abunda en restes d'època romana, entre les quals sobresurten coves artificials d'un caient semblant a les de Burriac, a les proximitats de les quals sovint es troba terrissa romana, sepulcres de teules, forns de ceràmica, etc., etc. Esmentem, entre aquests llocs, per guardar restes més abundants i que no havien estat indicats per Pellicer, els punts anomenats Vista Alegre, Cala Madrona, La Figuera Major, etc.

MONEDES D'ILURO.—S'ha discutit diverses vegades a quina població convenia atribuir les monedes amb la llegenda ibèrica $\cdot\text{N}\wedge\Delta\text{N}\cdot$. Les opinions poden reduir-se a dues: La de Heiss i Delgado, que transcriuen ILDERA i reporten el lloc de procedència, Heiss a Liria (província de València), Delgado a una *Ildum*, a l'Edetània a Alcalà de Chisbert, localitat situada entre Castellò de la Plana i Penyíscola. L'altra opinió, sostinguda per Pujol i Camps i seguida per Botet i Sisó, atribueix aquestes monedes a la nostra *Iluro*, i en transcriu la llegenda per ILD[u]RE. Delgado diu en el seu llibre, que abans havia transcrit HILVRE i atribuït les monedes a Iluro. La raó d'haver canviat d'opinió es redueix a haver observat, després, que aquestes peces procedeixen més de la província de València que de Catalunya. En publica onze, encara que sense detallar el lloc de troballa de cap d'elles. Pujol i Camps diu que aquest fet no és cert, i que les monedes d'aquest tipus es troben més en col·leccions catalanes que en col·leccions valencianes. En publica un repertori que comprèn, ultra les de Delgado, algunes altres: en total, 17. Així, doncs, sembla que el nus de la discussió està en el lloc de troballa de les monedes. Nosaltres, prescindint de les lleugeres diferències de transcripció, hem de recordar i reforçar una dada de gran vàlua en aquest sentit. Es tracta de sis monedes amb aquesta llegenda, trobades totes elles a les proximitats de Cabrera de Mataró i que vénen gairebé a resoldre la discussió a favor d'*Iluro*. Recollides per Rubio de la Serna en emprendre els seus estudis ibèrics motivats per les excavacions de Cabrera de Mataró, són avui al Museu Arqueològic de Barcelona. Ell va mencionar-ne quatre en un dels seus treballs ¹ i en trobà dues més posteriorment.

1) RUBIO DE LA SERNA: *Los primeros habitantes de España según la historia y según la arqueología*, p. 26; HEISS, pp. 211-213; DELGADO, vol. III, pp. 273-275; PUJOL Y CAMPS; BOTET I SISÓ, vol. I, pp. LIX-LX.

Totes son inèdites. El fet de trobar en una petita rodalia un nombre tan considerable de monedes de MADH i a tan poca distància de Mataró, haurà d'ésser tingut en compte, d'ara endavant, en tractar de l'atribució d'aquest tipus ibèric. (Fig. 47.)

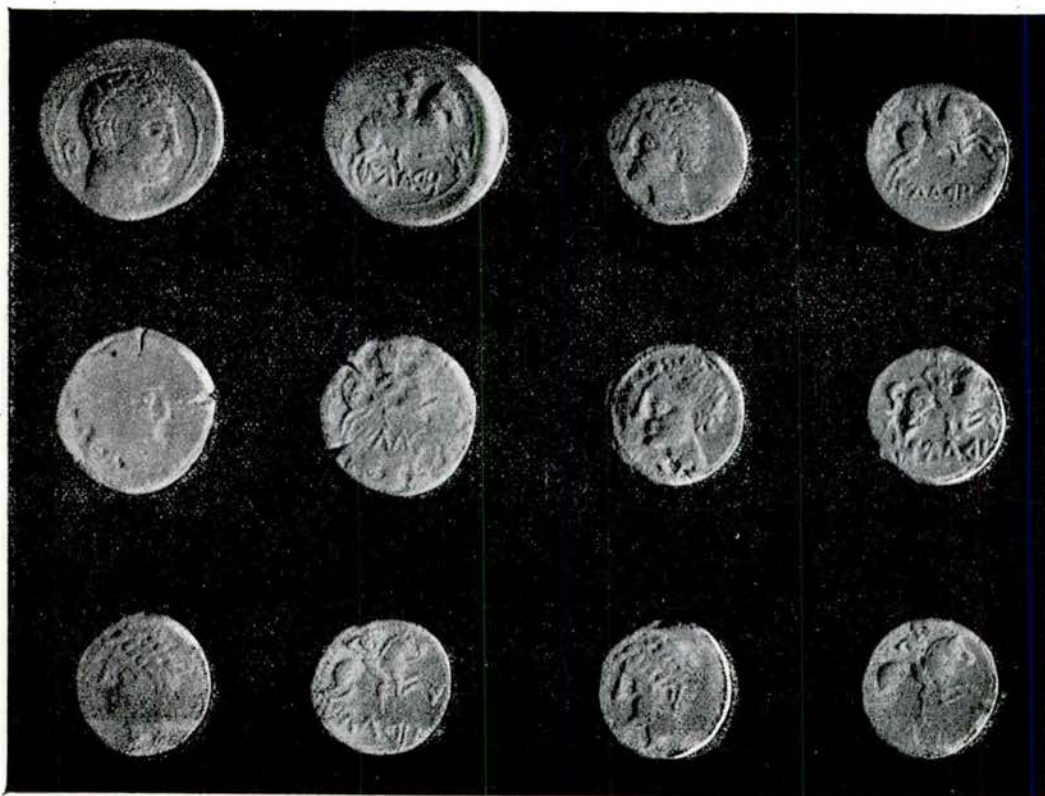

Fig. 47. — Monedes de Iluro trobades a Cabrera de Mataró.
(Col. Rubio de la Serna al Museu Arqueològic de Barcelona.)

:: Riera de Sant Simó. — PELLICER diu que en els encontorns de la seva part baixa s'han trobat moltes restes romanes i que els pescadors (com en tants altres punts de la nostra costa) han tret del mar àmfores romanes.

PELLICER: *Iluro*, p. 117.

Zobel dubta respecte l'atribució d'aquest tipus de monedes. Vives y Escudero en la seva obra recent *La moneda hispànica*, vol. II, pp. 44-47 i lám. XXIV de l'Album, en publica 13 (cap de les de Rubio de la Serna) i fa amb elles la seva localització de la qual no intenta, com tampoc la de cap altra seca ibèrica.

:: ● BATLLEIX o Vall-deix, riera situada a uns 800 m. al NW. de Mataró i que és la que més avall s'anomena de Sant Simó. Cap a la seva part alta, en la partida anomenada de Santa Rita, es trobaren nombroses sepultures romanes de teules, i, a més a més, unes grosses pedres tallades amb restes de parets més matusseres.

PELLICER: *Iluro*, p. 65 i 245.

En la mateixa partida, en una propietat del Sr. Sisternes, restes d'una vil·la.

□ ENTRE LA RIERA DE SANT SIMÓ I LA DE LLAVANERES.—Restes d'una vil·la al peu de la carretera (cap el quilòmetre 656), prop del torrent Forcat. Altres restes de vil·les a 1'5 quilòmetres més enllà i prop de l'estació de Llavaneres, en una finca del Sr. Cabot. No lluny de la segona un forn circular de 2'5 m. de diàmetre exterior.

⁺₊ :: TURÓ D'ONOFRE ARNAU.—A un quilòmetre de la carretera vers l'interior, entre el torrent Forcat i la riera de Mata, és el lloc on hi havia l'antic Castell de Mataró. Hi ha restes d'habitacions ibèriques (?) i romanes i sepultures amb troballes de ceràmica romana, gerros i monedes.

De les dues primeres hi han restes molt importants.

:: VEÏNAT DE MATA, entre Mataró i St. Andreu de Llavaneres.—Restes romanes: parets, paviments d'*opus testaceum*, teules, ceràmica.

PELLICER: *Iluro*, p. 246.

□ L·LAVANERES (PLA DE).—Restes d'una vil·la romana: parets, mosaics i paviments ordinaris, fragments d'ànfores i terrissa més fina.

⁺₊ CANYAMÀS.—En la finca Can Llibre. Enterraments amb ceràmica del mateix tipus i caràcters, segons ens comuniquen, de la trobada a Cabrera de Mataró.

Montalt: Restes d'habitacions ibèriques o romanes.

⊥ MILIARI.—Entre Arenys de Mar i Caldes d'Estrac, una escriptura de 1599 cita l'existència d'una pedra miliària que és descrita minuciosament.

ment. S'hi copien les lletres que, es diu, són visibles i són les següents: V. E. A. L. AVR. ARAXC. AXIR. L. P. VM. P. COSV. G. PRO. COS. VIAM; així és com les publica Pellicer.

PELLICER: *Iluro*, pp. 491-492.

□ LA TORRASSA DEL MORO. — Guaita o torre romana anomenada *Torrassa del Moro* (fig. 48), situada a 1,400 m. al W. de la carretera de Llinàs a Dosrius i aprop de 13 km. del mar, en un turó de 415 metres d'alçada, que és el més elevat de la rodalia, i que ocupa, per tant, una situació dominant. Des d'ella eren perfectament vigilats els poblats ibèrics de Burriac, Cèllec i el Far, visibles des d'aquesta torre de guaita. Sobretot domina una gran extensió de terres del Vallès perfectament planes i situades al peu del turó. Es una torre rodona de 8 m. de diàmetre a la base, amb parets formades de grosses pedres perfectament esquadrades. El gruix de les parets és de 2 metres: queda, per tant, a la part central, una cambra circular de 4 m. de diàmetre. Per l'exterior hi ha fins a vuit filades de pedra granítica (l'ull de serp del país) ben conservades. Les pedres són treballades en rústec, escairades en llurs cares de junt i no en llur parament exterior, de 0'40 a 0'50 m. d'alçada, i en totes elles es veu el forat de l'aparell, en forma de tisoires, per a llur elevació.

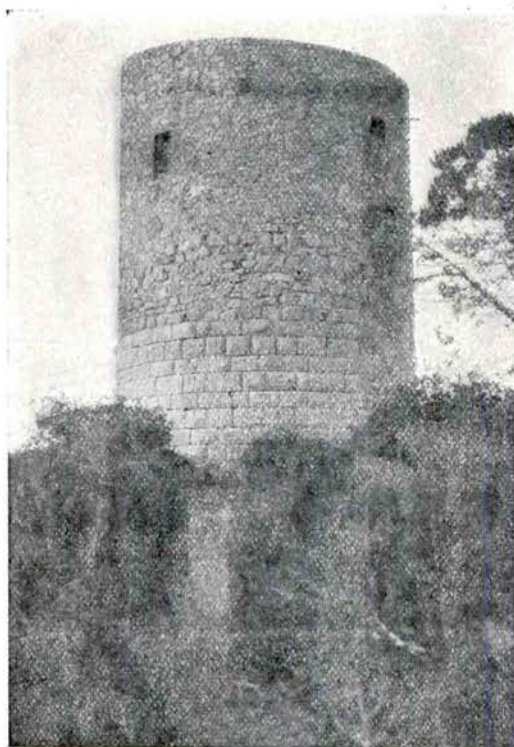

Fig. 48.—La Torrassa del Moro, torre romana de guaita.

L'alçada de la part antiga del monument (ja que hi ha una afegidura moderna) és d'uns 8'30 m. En la part baixa hom veu la banquetta del fonament de 0'50 m. d'amplada. Era, a més a més, rodejada d'un mur que dificultava d'apropar-s'hi. En dos llocs, en els extrems del diàmetre, hi ha dos forats en forma de canal.

PELLICER: *Iluro*, p. 220; PUIG I CADAVALCH: *Arquitectura romànica*, pp. 148-149.

▣ Poblament ibèric del Far

Està situat en un cim anomenat *Turó del Vent* (també se l'anomena *Turó de Llinàs* i *Turó d'En Rossell*), que forma part de la carena que hi ha entre la riera del Far i el torrent del Molinot, i que té uns 400 m. d'alçada. Es troba a uns 10 km. del mar, a 1'5 de l'església del Far i a 2 de Llinàs del Vallès.

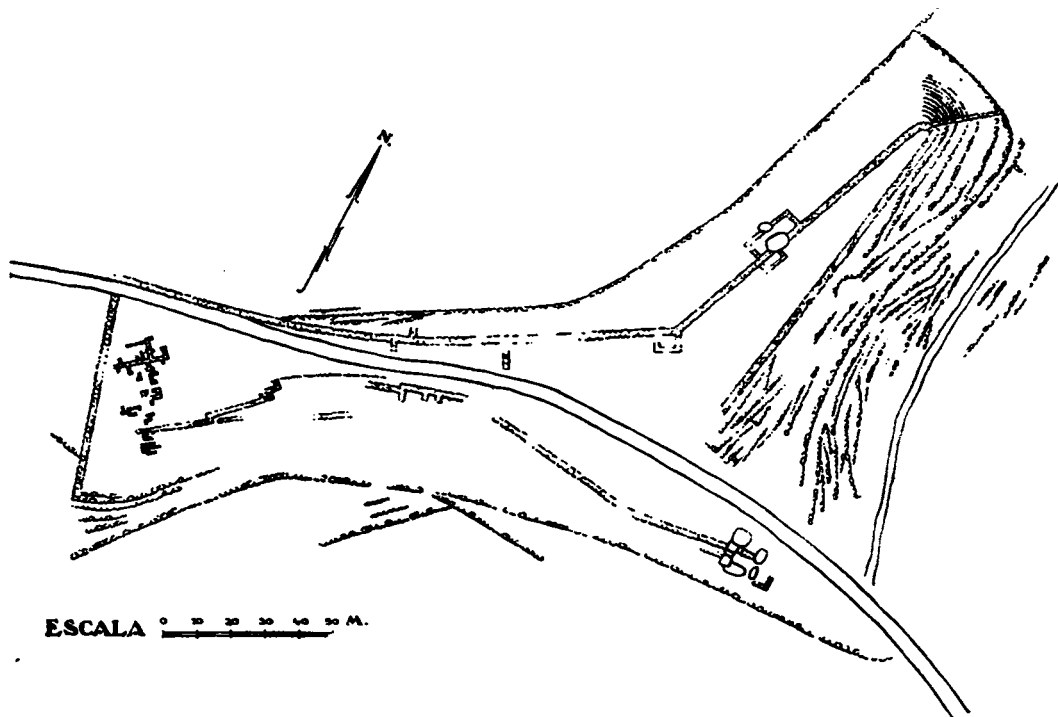

Fig. 49. — Pla del poblament ibèric del Far. (Per Marian Ribes.)

El camí carreter que va al Far segueix aquesta carena i travessa el lloc del poblament, les restes del qual queden a banda i banda del dit camí (fig. 49). La paret que es veu més clarament és una muralla que es conserva solament en una alçada de 0'50 m. i tallada a trossos i la qual tanca la part més alta del turó. Començant per l'E., segueix un tros paral·lelament al camí, del qual es va separant poc a poc, fins arribar als 170 m., a un sortint en forma de torre, que queda en la part interior, i on es veuen restes d'una porta; a partir d'aquí es desvia vers el N. i als 33 m. hi ha dues torres, una de gran de 16×4 m., que fa sortint per la part de fora, i altra, més petita,

per la de dins. La muralla encara continua en una longitud d'uns 45 m., i llavors sembla girar en angle molt agut fins trobar de nou el camí, que aquí la tallaria perpendicularment. A l'altra banda d'aquest queda, a llevant, una petita torre formada en part de roques naturals, i a ponent un tram de muralla que enllaça amb la que hem descrit i que va de N. a S. La unió d'aquests dos elements situats al S. del camí no és gaire visible. A l'interior d'aquest clos es veuen moltes cambres rectangulars, i a fora queden algunes parets que són paral·leles a la muralla, tot seguint les línies de nivell, i que semblen fetes per aguantar la terra. El poblat té, doncs, una forma molt allargada i una longitud d'aprop de 300 m.; però es impossible d'aclarir més la seva disposició sense fer-hi treballs d'excavació, ja que els matolls i pedruscall tapen els fonaments de les construccions. Es pot veure, de tota manera, que es tracta d'un poblat d' alguna extensió.

La terrissa recollida és semblant a la de les altres estacions ibèriques de la mateixa regió; a remarcar algun fragment pintat.

CARRERAS CANDI: *Excursió als orígens de la riera d'Argemona.*

:: ● Caldes d'Estrac o Caldetes

En el petit turó, prop del mar, anomenat *Torre dels Encantats*, per haver-hi la construcció coneguda amb aquest nom, s'han trobat les restes d'una necròpolis ibèrica de sitges. Aquestes afecten la forma corrent. Unes tenien la boca molt estreta (0'50 m.), mentre que en altres representava la part més ample de l'excavació (2 m.). La més pregona tenia 4'50 m., i, la que ho era menys, 2 m.

Les troballes corresponen a la mateixa cultura ibèrica que s'ha pogut observar en els poblats descrits i en la necròpolis de Cabrera de Mataró, o sia ceràmica llisa i amb cordons grollers, ceràmica hel·lenística del segle III, molts pesos de teler, un vas de pedra, petxines foradades, una dracma emporitana.

:: La mateixa localitat: restes de terrissa romana.

PELLICER: *Iluro*, p. 96; GOMIS: *Provincia de Barcelona*, p. 310; BOSCH GIMPERA: *Prehistoria Catalana*, p. 268.

:: RIERA DE VALL DE MARIA, situada entre Arenys de Mar, a 1'5 km., i Canet de Mar, a 1 km., en la finca del Sr. Bosch. Runes d'època romana de les quals han estat recollits fragments de ceràmica. Un d'ells porta l'estampilla OF · M · A M I.

PELLICER: *Iluro*, p. 248.

Canet de Mar

El castell de la Vall de Canet, dit de Santa Florentina, situat a uns 2 km. del mar, a l'indret d'aquesta vila, s'ha dit algun cop que tenia fonaments romans, ço que no hem pogut comprovar. Per altra banda, les moltes modificacions que ha sofert d'ençà d'èpoques reculades han de fer difícil verificar-ho amb exactitud.

Sant Pol de Mar

:: En una casa del carrer de Manzanillo fou trobat, en fer unes obres, un basament de columna, de pedra ordinària, d'uns 0'50 m. de diàmetre, una gran quantitat de fragments de teules i altra terrissa romana, entre ella un tros de sigil·lata, un fragment de tuberia de plom i un bon nombre de monedes de bronze.

:: ⊂ PARTIDA DE MORÈ. — Teuleria situada en la part baixa de la partida de Morè, que es troba a llevant de Sant Pol. En les terres remogudes per la rajoleria, a més de les troballes prehistòriques esmentades abans, han aparegut les restes de forns de ceràmica romans, dels quals no queda cap vestigi, i darrerament (1928), un dòlium que amida 1'18 m. d'alçada per 1'30 de diàmetre màxim, amb la boca molt petita (fig. 50). Prop del lloc en què hi havia colgat el dòlium es veu, en el tall del terreny, un nivell que marca la superfície del sòl en l'època romana i que queda a 1'50 m. sota l'actual.

□ FORTIFICACIÓ ROMANA. — A la part alta de la partida de Morè, a la riba esquerra del torrent de les Valls, passada la casa de Morè i abans d'ar-

ribar a la de cal Xai, en un turó de vessants bastant pronunciades encara que fàcilment accessibles, hi ha les restes d'una important construcció romana de caràcter militar. Fins fa poc no havien cridat l'atenció dels estudiosos, però recentment han estat visitades, la qual cosa ha permès fer un croquis aproximat de la seva planta. (Figs. 51-53.)

En conjunt, són una sèrie de plataformes que s'estenen per la vessant S. del turó. A la part més alta, que queda al N., hi ha un petit planell que s'uneix amb els turons veïns. Allí s'aixeca una torre quadrangular de 9×12 m., els costats més llargs de la qual van quasi matemàticament d'E. a W. El mur que forma la torre es conserva exteriorment en una alçada de 2 a 3 m. i té un gruix d'1 a 2 m.; el nivell del sòl en la part de dintre és força més elevat que en la de fora, de manera que el mur sols el sobrepassa en 0'50 m.

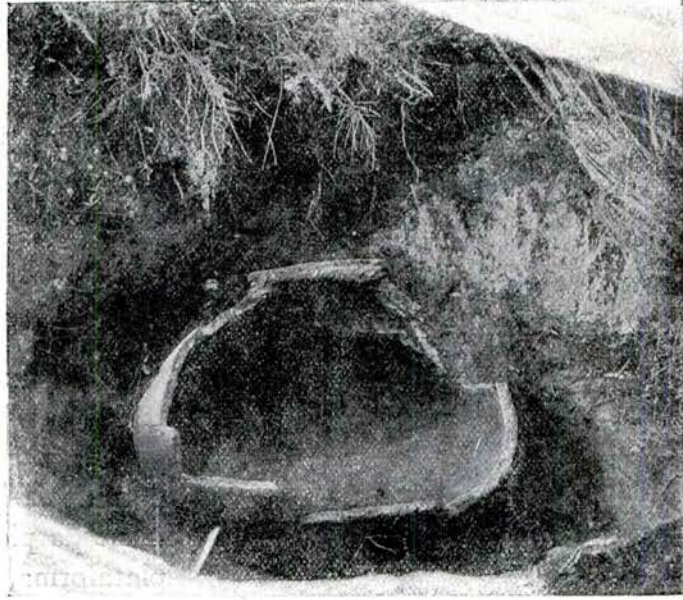

Fig. 50. — Dolium trobat aprop de Sant Pol de Mar.

Després d'aquesta torre, i constituint la part més considerable del conjunt, hi ha les plataformes o reductes esmentats, que són en nombre de tres. La més elevada, en el centre de la qual s'aixeca la torre descrita, té sols conservades, o almenys visibles, la paret de la banda S., que està a 8 m. de la torre, i la de la banda W., situada a igual distància d'aquesta construcció i que es talla en angle recte amb l'anterior. Per la banda E. sembla visible un mur molt enderrocat i que va en diagonal des de l'angle SE. de la torre fins la punta E. de la paret que tanca la plataforma pel S. Més avall hi ha altres dues plataformes, limitades a l'E. i a l'W. per murs que són la continuació dels de la primera plataforma i que en conjunt tenen uns 45 m.

de llarg. Un mur transversal les separa una de l'altra, la mitjana forma un rectangle de 21×28 m. i la més baixa n'amida 26×28 , però el seu angle SW. està tallat per un xamflà de 7 m. de front.

Tots aquests murs, que alhora que delimiten i tanquen el reducte, sostenen les terres i són, per tant, visibles únicament en una sola cara, es conserven en alçades variables de 0'50 a 3 m. i en alguns llocs estan enrunats.

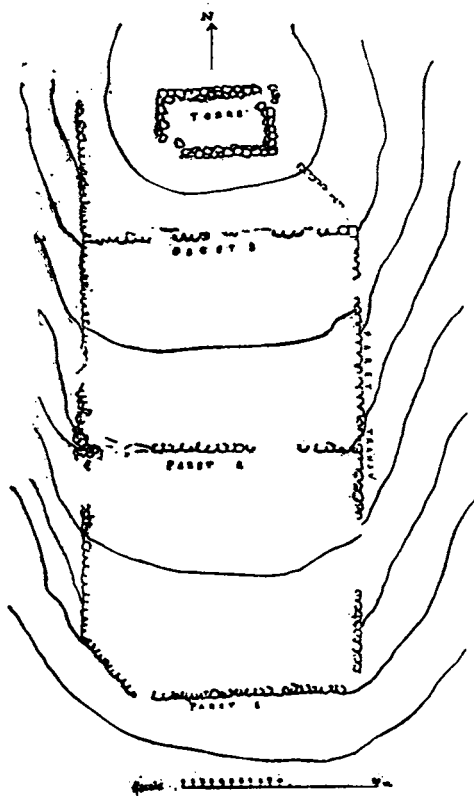
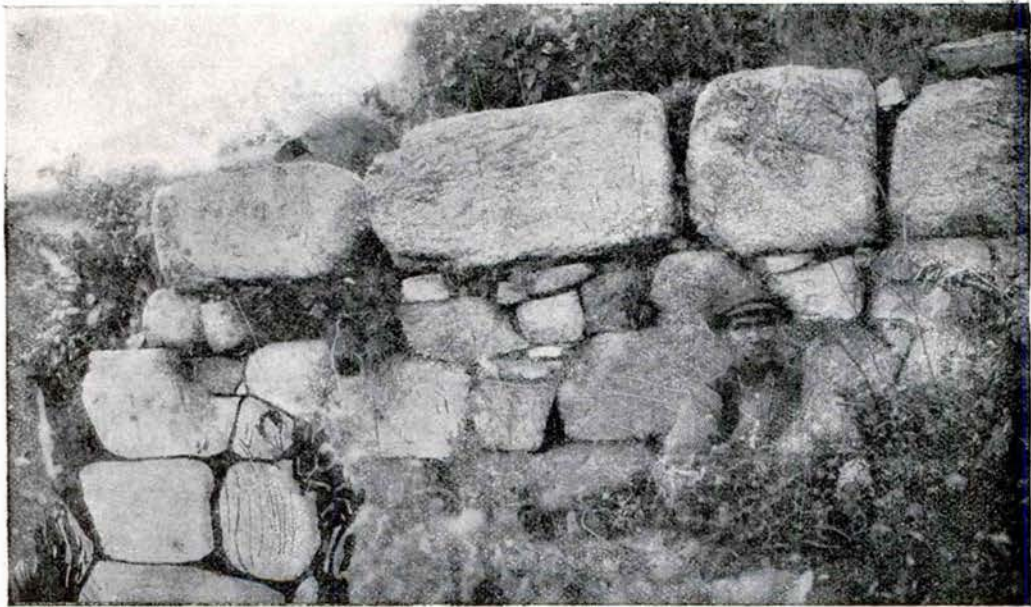

Fig. 51. — Croquis de la planta de la fortificació romana de Sant Pol

En tota l'extensió del recinte i més avall, fins trobar el torrent, hi ha molta terrissa romana fragmentada i esparça pel sòl; predominen els fragments de peces gruixudes i poc fines, però s'hi recolliren algunes mostres de sigil·lata.

Es tracta, de segur, de restes d'una fortificació romana que vigilava el

Els formen filades de pedres grosses aguantades amb rebles sense gens de morter; algunes pedres d'angle són tallades, i les peces de 0'50 m. i més de llargada són abundants. El sòl de la plataforma més alta és sensiblement pla, el de les altres té pendent vers el S. encara que poc forta. En tota la superfície no són visibles altres parets que formessin cambres o compartiments més petits com trobaríem en un poblat; però tot fent un sondeig en la plataforma segona, es descobrí un paviment de picadís i, en aquesta mateixa plataforma, un pagès qui hi havia treballat fa anys (tot el turó és cobert de vinya) recorda haver-hi descobert una cavitat artificial que reomplí amb pedres i terra, el lloc de la qual no és ara aparent. Tampoc no es veu a on era l'entrada del recinte ni com es passava d'una plataforma a l'altra, coses que tal vegada es podrien determinar amb una excavació.

Figs. 52-53.—Paret de la torre i una de les muralles transversals de la fortificació romana de Sant Pol.

camí de la costa. Aquest que ara passa exactament al costat del mar, salvant els roquissers i torrenteres, anava més endintre, i aprofitava els colls que queden entre els turons que cobreixen la comarca.

En aquest lloc existia un camí que avui encara es recorda amb el nom de camí vell de Calella, que passava al peu d'aquest turó, rodejant-lo per l'E. i pel S. abans de creuar el torrent de les Valls, camí que ja degué existir en època romana i que era perfectament guardat per la fortificació descrita.

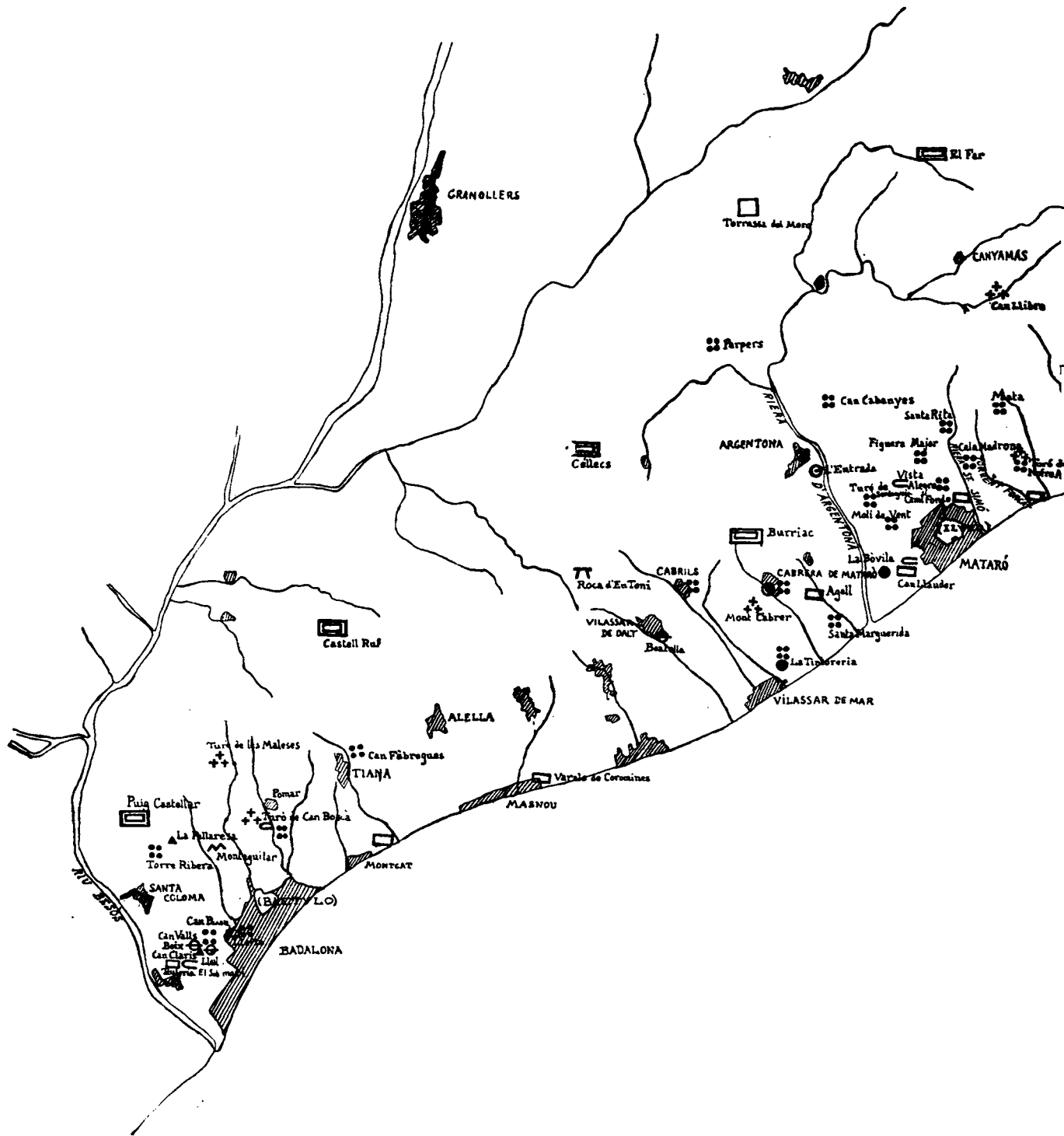
Pineda

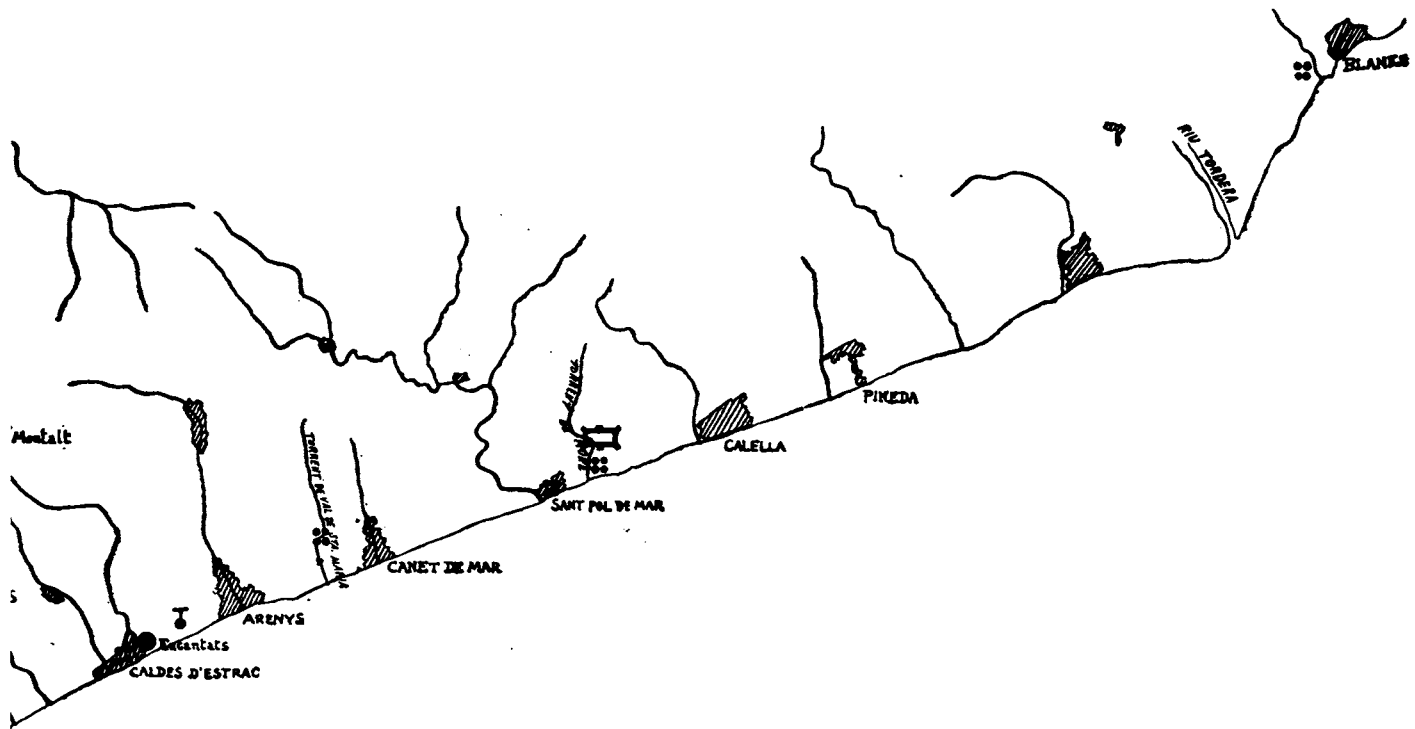
Cels Gomis reporta que anys enrera es van trobar en aquest poble «monedes i altres objectes que es creu eren d'època romana; mes com no se sap a on han anat a parar, no es pot afirmar res en concret».

CELS GOMIS: *Provincia de Barcelona*, p. 87.

Blanes (Blanda)

Encara que és fàcil d'identificar Blanes amb *Blanda* per la seva situació segons els textos i per la similitud del nom, les restes romanes descobertes fins ara a Blanes són molt escasses. El lloc probable de la ciutat és el turó situat al SW. de la vila actual, ocupat ara pel col·legi de novicis de la Sagrada Família. Es un turó espadat pel costat del mar i absolutament inaccessible. La pujada és també difícil pels altres costats, exceptuat el de ponent, per on enllaça amb un altre pujol. Sembla probable que en aquestes dues eminències devia haver-hi l'antiga *Blanda*. Dalt del primer turó es veuen parets de reble, i entre elles ceràmica romana ordinària. Els Pares de la Sagrada Família guarden, en un petit museu, alguns objectes romans trobats, la major part, en aquest lloc (lluernes, dues pàteres, un fragment de vidre, monedes ibèriques i romanes).

ESCALA: 1 : 50,000

